

safejournalists.net

SRBIJA

Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2022.

SRBIJA
Indikatori za nivo
slobode medija
i bezbednosti
novinara 2022.

Autor
Rade Đurić

Naslov u originalu

Srbija – Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2022.

Izdavač

Nezavisno udruženje novinara Srbije
Beograd, 2023.

Autor

Rade Đurić

Recenzent izveštaja

Profesor Dr Aleksandra Krstić
Tamara Filipović Stevanović

Lektorka

Nataša Polić

Naslovna fotografija

Andrija Vukelić

Dizajn

comma.rs

Tiraž

50

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost autora i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

UVOD		
A Pravna zaštita		
A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi		
A2 Efekti zakona o kleveti na novinare		
A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima		
A4 Sloboda rada i udruživanja novinara – pravne garancije i praksa		
A5 Pravna zaštita novinarskih izvora		
A6 Zaštita prava na pristup informacijama		
B Položaj novinara u redakcijama		
B1 Ekonomska ograničenja novinara u redakcijama		
B2 Uređivačka nezavisnost u privatnim medijima	7	24
B3 Uređivačka nezavisnost u javnim medijskim servisima	9	25
B4 Uređivačka nezavisnost u neprofitnim medijima	9	25
B5 Sloboda novinara u procesu proizvodnje vesti	13	26
B6 Ekonomski položaj novinarki	15	27
C Bezbednost novinara/ki		
C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti	17	30
C2 Ponašanje institucija i političkih aktera u vezi sa zaštitom novinara	18	33
C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi s pretnjama i nasiljem nad novinarima	19	36
Zaključci i preporuke		
Preporuke	22	38

Pregled i opseg projekta

Novinarska udruženja iz zemalja Zapadnog Balkana, uz podršku Evropske komisije¹, uspostavila su zajedničku platformu [Safejournalists.net](https://safejournalists.net) za praćenje promena u zakonodavstvu i praksi svojih zemalja i za angažovanje u različitim aktivnostima javnog zastupanja u cilju unapređenja političkog, zakonodavnog i institucionalnog okruženje u kojem rade novinari i mediji. Počevši od 2020. godine, članovi platforme prate situaciju u sedam zemalja (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Severna Makedonija, Crna Gora, Kosovo² i Srbija). Svake godine se vrši procena stanja na osnovu standardizovanih metoda prikupljanja i analize podataka³, dok je fokus istraživanja javnog zagovaranja na promenama u tradicionalnom i onlajn medijskom okruženju na Zapadnom Balkanu.

-
- ¹ U decembru 2019. godine, Evropska komisija odobrila je trogodišnji projekat [Safejournalists.net](https://safejournalists.net), sa ciljem jačanja nacionalnih novinarskih organizacija u zemljama Zapadnog Balkana da postanu efikasni i odgovorni nezavisni akteri u zagovaranju primene standarda EU u oblasti medijskih sloboda, sa dugoročnim ciljem unapređenja prava građana na informisani izbor. Ova akcija predstavlja unapređenje prethodnog projekta (Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i sigurnost novinara Zapadnog Balkana), i zasnovana je na znanju i iskustvu stečenom u periodu 2016—2018. Projekat je podržan preko Programa za pomoć civilnom društvu i medijima 2020—2022, Podrška regionalnim tematskim mrežama organizacija civilnog društva.
 - ² Ovo ime je dato bez prejudiciranja u odnosu na status i u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i u skladu sa mišljenjem Trubunala o Deklaraciji i nezavisnosti Kosova.
 - ³ Prvo izdanje istraživačke metodologije za ovaj projekat zagovaračkog istraživanja razvijeno je 2016. godine i prilagođavano tokom godina kako bi oslikavalo situaciju u zemljama Zapadnog Balkana. Zagovaračko istraživanje razvijeno je i koordinisano od strane Snežane Trpevske i Igora Micevskog, istraživača sa Instituta za istraživanje društvenog razvoja RESIS iz Severne Makedonije (www.resis.mk).

Metodološka napomena

Metodologija istraživanja je sastavljena od tri grupe indikatora razvijenih na osnovu sistematske analize različitih smernica koje su izradile relevantne međunarodne organizacije. Tokom prethodnih godina, prvobitno razvijeni kvalitativni indikatori su poboljšani kako bi se bavili karakterističnim društveno-političkim kontekstom u regionu Zapadnog Balkana i odražavali specifične potrebe i interese novinara u sedam zemalja.

Za prikupljanje i analizu podataka primenjen je niz različitih istraživačkih metoda kako bi se odgovorilo na indikativna pitanja u vezi sa svakim konkretnim indikatorom:

- Pregled studija, analiza, istraživačkih izveštaja, političkih dokumenata, strategija i drugih dokumenata;
- Kvalitativna analiza pravnih dokumenata;
- Preuzimanje i analiza informacija objavljenih na internet stranicama javnih ustanova i drugih organizacija i organa;
- Pronalaženje i analiza saopštenja za javnost, saopštenja i drugih informacija koje proizvode profesionalne organizacije;
- Sekundarni podaci koje prikupljaju novinarska udruženja;
- Dubinski intervjui sa stručnjacima, novinarima, kreatorima politike itd.;
- Fokus grupe sa novinarima, i
- Ankete sa novinarima (u nekim zemljama).

Na nacionalnom nivou, istraživanje javnog zastupanja sprovode nacionalni istraživači koji prikupljaju podatke i sastavljaju narativne izveštaje, koje su zatim pregledali lokalni stručnjaci za medije i vodeći istraživač. U Srbiji, Nezavisno udruženje novinara Srbije nominovao je Radeta Đurića za nacionalnog istraživača, i Prof. Dr. Aleksandru Krstić kao stručnjakinju za medije da pregleda izveštaj.

Tabela 1: Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbednosti novinara

A. Pravna zaštita	B. Položaj novinara u redakcijama	C. Bezbednost novinara
A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi	B1 Ekonomska ograničenja slobode novinara	C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti
A2 Efekti zakona o kleveti na novinare	B2 Uredivačka nezavisnost u privatnim medijima	C2 Ponašanje državnih institucija i političkih aktera u pogledu zaštite novinara
A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima	B3 Uredivačka nezavisnost u javnom servisu	C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi sa pretnjama i nasiljem nad novinarima
A4 Sloboda rada i udruživanja novinara – pravne garancije i praksa	B4 Uredivačka nezavisnost u neprofitnim organizacijam	
A5 Pravna zaštita novinarskih izvora	B5 Sloboda novinara u procesu proizvodnje vesti	
A6 Zaštita prava na pristup informacijama	B6 Ekonomski položaj novinarki	

Lista skraćenica

ZJIM – Zakon o javnom informisanju i medijima

RTS – Radio televizija Srbije

RTV – Radio televizija Vojvodine

ZO – Zakon o oglašavanju

JMS – Javni medijski servis

REM – Regulatorno telo za elektronske medije

ZUP – Zakon o unutrašnjim poslovima

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

ZSPI – Zakon o slobodnom pristupu informacijama

Prema poslednjem izveštaju Evropske komisije za 2022. godinu, ocenjuje se da je Srbija ostvarila izvestan nivo pripremljenosti u vezi sa slobodom izražavanja, ali da u izveštajnom periodu nije postignut napredak u pogledu preporuka iz prethodne godine. U izveštaju se navodi da su slučajevi pretnji, uznemiravanja i napada na novinare i dalje izvor zabrinutosti i da se nastavilo sa verbalnim napadima i kampanjama blaćenja medija i novinara. Ističe se da stalne izjave visokih državnih zvaničnika o svakodnevnom i istraživačkom radu novinara onemogućavaju stvaranje ambijenta u kojem se sloboda izražavanja može nesmetano ostvarivati. Zatim, ističe se rad dveju radnih grupa za bezbednost novinara, kao i brza reakcija policije i tužilaštva u određenim slučajevima, uz koordinaciju ove dve radne grupe. Međutim, i u podacima tužilaštva koji se navode u izveštaju vidi se veliki broj nerešenih slučajeva, a mali broj rešenih slučajeva sa kaznama za počinioce. Prema izveštaju, jedan od prioriteta kojima Srbija treba da se bavi u narednom periodu jeste jačanje zaštite i bezbednosti novinara, posebno da se visoki zvaničnici uzdrže od etiketiranja i verbalnih napada na novinare i da se slučajevi pretnji i fizičkih i verbalnih napada javno osude, istraže i krivično gone.⁴ Određene pomake pokazuju pojedini izveštaji međunarodnih organizacija. Indeks Reportera bez granica pokazuje napredak, pa je Srbija sa 93. mesta došla na 79, uz primenu nove

4 Evropska komisija, „Godišnji izveštaj za 2022. godinu“, Brisel: 2022. pristupljeno: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/Serbia_Report_2022_SR.%5B1%5D.pdf

metodologije rangiranja zemalja.⁵ Međutim, pored napora za poboljšanje bezbednosti i borbe protiv nekažnjivosti (dve radne grupe i uvođenje SOS telefona), novinari u Srbiji se i dalje ne osećaju zaštićeno.⁶ Prema izveštaju organizacije Freedom house, Srbija se i dalje nalazi u grupi „delimično slobodnih“ zemalja, sa indeksom 2 u delu koji se odnosi na slobodu izražavanja i slobodu i nezavisnost medija. U izveštaju se navodi da su nezavisne istraživačke grupe sve više izložene uznemiravanju, zastrašivanju i nasilju od strane vlasti i provladinih grupa i generalno da se novinari suočavaju sa fizičkim napadima i kampanjama blaćenja. Da situacija nije dobra pokazuje i Indeks bezbednosti novinara zemalja Zapadnog Balkana, koji je razvila regionalna „SafeJournalists“ mreža. Srbija je u 2021. godini zabeležila manji pad u odnosu na 2020. godinu, sa indeksom 2.91 (na skali od 1 do 7).⁷ Pala je za pet mesta na listi percepcije korupcije u javnom sektoru, koju objavljuje Transparency International. U izveštaju ove međunarodne organizacije za 2022. godinu, Srbija je na 101. mestu među 180 zemalja sveta i to je najlošiji rezultat u poslednjih 11 godina.⁸ U vremenu kada je borba protiv korupcije proklamovana kao jedan od najvažnijih prioriteta vlasti u Beogradu, država je stagnirala u ovoj oblasti, pa borba protiv korupcije nije prioritet čak ni na deklarativnom nivou.⁹ Ekonomska i finansijska kriza dodatno pojačana ratom u Ukrajini koji je započeo 2022. godine, nejasna međunarodna politika Srbije, rast plata i penzija koji ne oslikava realne probleme građana, uz činjenicu da je Srbija četvrta najsiromašnija zemlja u Evropi¹⁰, nude paralelnu sliku stanja novinarstva. Kada je u pitanju odnos prema novinarima, odsustvo političke volje predstavnika vlasti da osude brutalne pretnje i napade na njih, važno je obeležje koje ukazuje na stvarno stanje i namere države da se preda borbi za što bolji položaj novinara. Novinari sve teže žive, a odluka da izabe-

ru ekonomski opstanak i ostanak u mediju umesto bezbednosti i prijave pretnje, daje prikaz realne slike i situacije u kojoj se nalaze. Prijavlivanje primljenih pretnji nije uvek dobra reklama za određene medije koji se sufinansiraju i na drugi način dobijaju sredstva jer ukoliko je lice koje vrši pritisak i pretnje iz vlasti, postoji opasnost da u slučaju alarmiranja javnosti ili prijave više ne dobiju sredstva.¹¹

-
- 5 Metodologija Reportera bez granica za 2022. godinu predviđa manji broj indikatora koji, u opsegu koji se meri, obuhvataju i one koji su do sada zasebno vrednovani. Sada se vrednuju politički kontekst, pravni okvir, ekonomski kontekst, socio-kulturni kontekst i bezbednost. U prethodnom periodu (2013-2021) vrednovani su pluralizam, nezavisnost medija, medijsko okruženje i autocenzura, transparentnost, pravni okvir, infrastruktura i zloupotrebe. pristupljeno: https://rsf.org/en/index-methodologie-2013-21?year=2021&data_type=general
 - 6 Reporteri bez granica, "Izveštaj o Srbiji za 2022. godinu", pristupljeno: <https://rsf.org/en/country/serbia>
 - 7 SafeJournalists mreža, "Indeks bezbednosti novinara zemalja Zapadnog Balkana, Izveštaj za Srbiju za 2021. godinu". Beograd, 2022.
 - 8 Transparency International, "Indeks percepcije korupcije (CPI) za 2022. godinu", pristupljeno 29.01.2023. <https://transparency.org.rs/index.php/sr/istraivanje-o-korupciji/indeks-percepcije-korupcije-cpi>
 - 9 BBC, "Balkan i korupcija: Srbija lošija po indeksu Transparentnosti, ove godine u rangu s Albanijom; Crna Gora najbolja u region", 31.01.2023, pristupljeno 29.01.2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-64471122>
 - 10 Eurostat report 2022, "GDP per capita, consumption per capita and price level indices", pristupljeno 02.02.2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices

11 Istaknuto od strane novinarki i novinara u okviru fokus grupe koje su realizovane za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023.

A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi

Da li je zagwarantovano pravo na slobodu izražavanja i informisanja? Da li obuhvata i pristup internetu? Da li se pravne garancije primenjuju u praksi?

Pravo na slobodu medija i slobodu izražavanja zagwarantovano je Ustavom Republike Srbije i medijskim zakonima.¹² Pravni okviri koji uređuju zaštitu osnovnih prava, slobodu izražavanja i slobodu medija su uspostavljeni, međutim primena propisa nakon niža godina pokazala je potrebu da se ti propisi izmene i dopune kako bi ostvarivanje prava bilo efikasnije. U pogledu slobode medija, nije napravljen napredak.¹³ Strategija javnog informisanja važi do 2025. godine i jasno ukazuje na smer potrebnih promena koje i predstavnici države prepoznaju. Međutim u sprovođenju Medijske strategije dolazi do sve većeg kašnjenja, što utiče i na najvažnije mere kao što su izmene Zakona o javnom informisanju i medijima i Zakona o elektronskim medijima. Propisi garantuju i u praksi ne uskraćuju pristup internetu koji je omogućen svim građanima, pa i novinarima. Ono što brine jesu pokušaji ostvarivanja monopola, koristeći državne re-

¹² Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 98/2006), Zakon o javnom informisanju i medijima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 – autentično tumačenje), Zakon o javnim medijskim servisima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014, 103/2015, 108/2016 i 161/2020), Zakon o elektronskim medijima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014 i 6/2016).

¹³ Evropska komisija, „Godišnji izveštaj za 2022. godinu“, Brisel: 2022. pristupljeno: <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

surse, kao i usmeravanja građana da internet i televiziju koriste kod određenih provajderima, poput Telekoma Srbije.¹⁴ Sloboda izražavanja je omogućena u praksi, međutim postoje zastoji i problemi u pojedinim oblastima, poput odnos Regulatornog tela za elektronske medije (REM) prema prekršiocima ili izostanak bilo kakve kontrole zloupotreba trošenja sredstava iz budžeta kroz medijske konkurse predstavljaju eklatantne primere nedosledne primene propisa. U 2022. godini nastavljeno je praćenje primene Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja sistema javnog informisanja (u daljem tekstu Medijska strategija), donete 2020. godine, kojim su predviđene promene propisa¹⁵.

Da li su medijski propisi razvijeni u transparentnom i inkluzivnom procesu, uz konsultacije sa relevantnim profesionalnim udruženjima?

Medijski propisi u Srbiji doneti su 2014. godine u delimično transparentnom procesu, uz učešće svih zainteresovanih i odgovornih strana. Međutim, nedostatak političke volje, adekvatne kontrole i jasne odgovornosti aktera u procesu, posebno Saveta REM-a i odgovornih za trošenje sredstava iz budžeta, ograničio je dejstvo propisa u praksi. Putanju promena ovih propisa ponudio je Akcioni plan za primenu Medijske strategije. Krajem 2022. godine nastavljene su započete izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima (u daljem nastavku ZJIM), u kojem ponovo učestvuju predstavnici novinarskih i medijskih udruženja, državnih organa i institucija. Prvobitna sporna alternativna rešenja postala su predmet daljih rasprava u pripremi radne verzije zakona. Proces je, iako inkluzivan jer uključuje predstavnike medijskih udruženja i asocijacija, ukazao na pokušaje da se po veoma važnim pitanjima učini suprotno od predviđenog u Medijskoj strategiji. Krajem 2022. godine izrađen je Nacrt zakona o elektronskim komunikacijama, a početkom 2023. godine formirana je Radna grupa za izradu Zakona o elektronskim medijima. Akcioni plan za primenu Medijske strategije, kojim je bilo predviđeno da tri ključna medijska zakona budu izmenjena i usvojena do sada, istekao je u 2022. godini.

Da li je bilo pokušaja državnih vlasti da nametnu licenciranje ili druge stroge zahteve za osnivanje štampanih i onlajn medija? Da li ovi zahtevi prevazilaze jednostavnu i laku registraciju preduzeća i poreza?

U Srbiji nije bilo pokušaja licenciranja štampanih i onlajn medija od strane državnih organa. Mediji u postupku osnivanja moraju da poštuju pravila utvrđena Zakonom o javnom informisanju i medijima, po kojima se pravna ili fizička lica koja ih osnuju moraju registrovati kao izdavači, uz objavljivanje osnovnih podataka o mediju. Mediji ne moraju biti registrovani u Registru medija koji se vodi pri Agenciji za privredne registre, međutim to znači i eliminaciju iz projekata konkursnog sufinansiranja ili dodeljivanja nekog oblika državne pomoći. Ne predviđaju se ni posebna pravila za onlajn medije.

Da li je bilo pokušaja državnih vlasti da ograniče pravo na pristup internetu ili da blokiraju ili filtriraju internet sadržaj?

Okruženje slobode interneta u Srbiji ostaje relativno otvoreno, sa visokim nivoom pristupa internetu, uz ograničeno blokiranje veb stranica kojima se može pristupati sa teritorije Srbije. Međutim, dok je onlajn medijski pejzaž raznolik, provladini novinski sajtovi, čiji su neki vlasnici povezani sa vladajućom strankom, šire dezinformacije¹⁶ U konkurenciji 70 država, ili 89 odsto korisnika interneta na svetu, prema izveštaju nevladine organizacije Fridom Haus „Sloboda interneta 2022”, Srbija je kategorisana kao slobodna zemlja. Sa 71 poenom, nalazi se na 17. mestu, četiri pozicije ispod Sjedinjenih Američkih Država¹⁷. Za Srbiju važe visok nivo pristupa, nizak nivo blokiranja i relativno niske kazne zbog aktivnosti na internetu za koje se odgovara.¹⁸ U 2022. godini nisu zabeleženi slučajevi blokiranja i ograničavanja sadržaja na internetu od strane države, ali je bilo nekoliko zahteva od strane drugih entiteta i to najčešće putem prijava zbog navodnog iznošenja nedozvoljenih informacija, zahteva za uklanjanje snimaka sa Jutjuba i društvenih mreža, kao i blokiranjem naloga novinarima na društvenim mrežama.¹⁹ Najteži primer je suspendovanje Jutjub kanala bez objašnjenja sportskom komentatoru Milojku Pantiću. Na kanalu pored sportskog sadržaja može se pronaći i politički sadržaj, u kojem Pantić kritikuje aktuel-

14 Thomas Raser, *Simulated Progress: One step forward, two steps back: Serbia treads water in its listless commitment to press freedom*, 2022, Friedrich Naumann Foundation, strana 4, pasus 3. Pristupljeno: <https://www.freiheit.org/western-balkans/media-strategy-follow-2020-2025>

15 Ibid.

16 Ibid.

17 VOA, „Analičar Fridom hausa: Srbija slobodna u sferi interneta, ali se suočava sa brojnim izazovima”, 20.10.2022, pristupljeno: <https://www.glasamerike.net/a/intervju-izvestaj-fridom-haus-sloboda-interneta/6796654.html>

18 Freedom house, Istraživanje: „Sloboda interneta 2022”, pristupljeno: <https://freedomhouse.org/sr/country/serbia/freedom-net/2022>

19 Share baza podataka za 2022. godinu i slučajevi koje je NUNS prikupio u okviru prijava novinara

ni režim. Poslednji video neposredno pred ukidanje kanala bio je video o izborima.²⁰

Da li regulatorno telo izvršava svoje funkcije na nezavisan i nediskriminatoran način? Da li se izdavanje dozvola i drugi propisi za emitovanje sprovode na pošten i neutralan način?

Regulatorno telo za elektronske medije ne izvršava svoje funkcije na način koji se smatra nezavisnim i nediskriminatornim. Regulator kontinuirano određene subjekte stavlja u povoljniji položaj u odnosu na druge, ponašajući se selektivno i diskriminatorno.²¹ Prema mišljenju Slobodana Cvejića, bivšeg člana Saveta REM-a, "već mnogo puta i od strane različitih relevantnih aktera pokazano je i dokazano da REM ne sprovodi znatan deo svojih nadležnosti i samim tim postupka neodgovorno. Ovakvim postupanjem se nanosi šteta demokratiji, solidarnosti, poverenju u institucije i usporava se društveni razvoj Srbije".²² U 2021. godini REM je zabeležio 107 podnetih prijava, a sa druge strane istraživanja prepoznaju na stotine potencijalnih prekršaja emitera. Prema poslednjem raspoloživom izveštaju REM-a, u 2021. godini Regulator je izrekao samo dve mere opomene, 6 mera upozorenja i jednu privremenu zabranu objavljivanja medijskog sadržaja, dok je u 2022. godini, prema podacima sa sajta, REM izrekao dve opomene. U odnosu na broj podnetih prijava i uočene prekršaje, posebno u rijaliti programima, ovo je veoma mali broj mera, posebno imajući u vidu gotovo svakodnevne incidente u rijaliti emisijama i gover mržnje, koji se neprestano prikazuju na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću. U 2021. REM je izdao 25 dozvola za pružanje medijskih usluga.²³ Savet REM-a je u 2022. dodelio dozvole za pružanje usluge televizije sa nacionalnom pokrivenošću televizijama Prva, Pink, Happy i B92, koje su je i do sada imale. Prema saopštenju CRTE i Slavko Ćuruvija Fondacije,²⁴ REM je prekršio odredbe Pravilnika kojim su regulisani postupak i kriterijumi za izdavanje dozvola za emitovanje, uz izostanak odgovarajuće procene prijave u smislu poštovanja programskog elaborata koji je predstavljao osnov za izdavanje prethodne dozvole. Takođe u postupku nije razmatrano ni da li je do momenta odlučivanja podnosiocu prijave izrečena neka od

mera koje se predviđaju Zakonom o elektronskim medijima. Izveštaji govore da stručna služba REM-a već niz godina konstatuje da ove televizije ne poštuju elaborate na osnovu kojih im je izdata dozvola, da nemaju obavezne programske sadržaje, te na taj način ne ispunjavaju minimume propisanih uslova za pružanje medijske usluge, emiterima je izrečen niz mera zbog kršenja zakonskih odredbi. Protiv REM-a su podnete i tužbe zbog ovakve odluke.²⁵ Međutim, tužbe su od strane Upravnog suda odbačene iz razloga nepostojanja osnova da podnosioci CRTA i Slavko Ćuruvija Fondacija brane opšti interes, s obzirom na to da se odlukom REM-a o dodeli dozvola nije odlučivalo ni o jednom njihovom pravu ili obavezi, niti je donošenje odluke uticalo posredno ili neposredno na njihove pravne interese koji su zaštićeni zakonom.²⁶ U decembru prošle godine Savet REM-a obustavio je rad unutar tog tela. REM je u obrazloženju naveo da je „godinama izložen pritiscima dela opozicionih političkih stranaka, nezavisnih medija i dela organizacija civilnog sektora” i optužio ih da „direktno ugrožavaju njegovu nezavisnost u radu”.²⁷ Odluka o obustavi rada REM-a došla je nakon što su televizije N1 i Nova S, u vlasništvu United Media, 6. decembra na 24 sata prekinule emitovanje programa u Srbiji.²⁸ Televizije N1 i Nova S obustavile su emitovanje programa u znak protesta što Savet Regulatornog tela za elektronske medije (REM) nije doneo odluku o dodeli pete nacionalne frekvencije u propisanom roku. Rok za donošenje te odluke istekao 2. decembra, pošto je konkursom propisano da će REM dodeliti dozvolu 30 dana nakon objavljivanja usvojenih lista kandidata. Televizija Nova S tužila REM jer još nije dodelio petu frekvenciju i ta odluka nije donešena do dana pisanja ovog izveštaja.²⁹ Četnaest dana kasnije REM donosi odluku o nastavku procesa rada.³⁰ Odluka o stupanju u štrajk je bila veoma upitna s obzirom na status imenovanih lica u Savet REM-a i uopšte pravo da kao takvi stupaju u obustavu rada bez odr-

20 SHARE MONITORING, "Praćenje povreda prava u jugoistočnoj Evropi", pristupljeno: <https://monitoring.labs.rs/data>

21 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023.

22 European Western Balkans, "REM kao ključ slobode medija i međustranačkog dijaloga", 25.05.2021, pristupljeno: <https://europeanwesternbalkans.rs/rem-ka0-klju0c-slobode-medija-i-medjustranackog-dijaloga/>

23 Podaci se odnose na 2021 godinu jer REM nije još objavio izveštaj za 2022. godinu u periodu pisanja ovog izveštaja

24 CRTA, "Slavko Ćuruvija fondacija i CRTA tužili REM", 30.08.2022, pristupljeno 10.12.2022. godine: <https://cрта.rs/slavko-ćuruvija-fondacija-i-cрта-tužili-rem/>

25 Vreme, "Dodela frekvencija, tužba protiv REM-a", 29.07.2022, pristupljeno: <https://www.vreme.com/vesti/rem-odlucio-neka-bude-sve-po-starom/>

26 CRTA, "Slavko Ćuruvija fondacija i Crta posle odbacivanja tužbe protiv REM-a: Iskorišćemo sva dostupna sredstva da zaštitimo interes javnosti", 24.11.2022, pristupljeno: <https://cрта.rs/slavko-ćuruvija-fondacija-i-cрта-posle-odbacivanja-tužbe-protiv-rem-a-iskorišćemo-sva-dostupna-sredstva-da-zaštitimo-interes-javnosti/>

27 REM, "Savet REM doneo odluku o obustavi rada", 08.12.2022, pristupljeno 20.02.2023. godine: <http://www.rem.rs/sr/arhiva/vesti/2022/12/savet-rem-doneo-odluku-o-obustavi-rada>

28 Milla Đurđević, "Prikriivanje REM-a štrajkom", 8.12.2022, Radio Slobodna Evropa, pristupljeno: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rem-obustava-rada/32169751.html>

29 Televizija Nova S tužila REM jer još nije dodelio petu frekvenciju, 22.12.2022, pristupljeno <https://www.slobodnaevropa.org/a/nova-s-rem-tužba/32186174.html>

30 REM, "REM je doneo odluku o nastavku procesa rada", 22.12.2022, pristupljeno: <http://www.rem.rs/sr/arhiva/vesti/2022/12/rem-je-doneo-odluku-o-nastavku-procesa-rada>

žavanja minimuma procesa rada i zakonskog procesa stupanja u štrajk.³¹

Da li se zakonske odredbe o državnom oglašavanju u medijima zloupotrebljavaju zbog političkog uticaja na njihovu uređivačku politiku? Da li je raspodela državnih sredstava transparentna, poštena i nediskriminatorna? Da li državne institucije redovno objavljuju podatke o iznosima dodeljenim različitim medijima?

Zakon o oglašavanju i medijski propisi poprilično šturo, delimično i nejasno uređuju državno oglašavanje u medijima, zbog čega je ovo pitanje i dalje nepoznanica u pravnom smislu. Problem državnog oglašavanja leži u načinima na koje se raspodeljuju sredstva, po kojim kriterijumima i kojim medijima (izdavačima), a pre svega da li se tom raspodelom utiče na uređivačku nezavisnost medija. Oglašavanje javnih preduzeća i društava kapitala u potpunosti je pod kontrolom države. Prema zajedničkoj studiji koju su u oktobru 2021. objavili BIRN i NUNS o praksi dodeljivanja ugovora za oglašavanje u opštinama, često se ovi ugovori zaključuju „direktno“, bez postupaka u javnosti. U 2020. godini, na primer, opštinska preduzeća u 20 najvećih gradova u zemlji dodelila su ukupno 191 reklamni ugovor ukupne vrednosti 55 miliona dinara (470.000 evra), a lavovski deo (342.000 €) otišao je na TV stanice. S obzirom na veliki broj prikrivenih ugovora kojima se samo određenom broju medija redovno dodeljuju sredstva bez jasnog osnova, raspodela državnih sredstava nije transparentna.³² Bez obzira na način dodele sredstava, bilo to konkursno sufinansiranje, javne nabavke ili direktni ugovori, raspodela je selektivna, nepoštena i delimično transparentna.³³ Institucije objavljuju samo podatke za koje postoji zakonska obaveza, poput odluka o raspisanim konkursima, ugovora o konkursnom sufinansiranju medija ili spornih medijskih usluga u javnim nabavkama koje u velikom broju slučajeva nemaju osnov za sprovođenje. Zbog svega navedenog Medijska strategija predvidela je izmene Zakona o oglašavanju kako bi se detaljnije definisalo državno oglašavanje, a nije isključeno ni pravljenje posebnog zakona o regulaciji promotivnih aktivnosti javnih entiteta u medijskom sektoru.³⁴

Dok se lokalne TV stanice često obavezuju da će prenositi sednice gradskog veća u ugovorima sa opštinama, ugovori sa nejasnim frazama kao što su „marketingne usluge“ ili „obezbeđivanje javnih informacija“ često ostaju „netransparentni“ i nejasni u pogledu usluga za koje su opštinska preduzeća zapravo angažovala medije, navodi BIRN. Čak i na javnim tenderima ugovori se često dodeljuju medijima koji su „bliži onima na vlasti“, žali se Nemanja Nenadić, direktor Transparentnosti Srbija. BIRN opisuje praksu opština u dodeljivanju ugovora o oglašavanju kao „direktne ugovore u skladu sa medijima“.³⁵

Postoje li određene vrste medijskih subvencija ili sredstava za proizvodnju medijskih sadržaja od javnog interesa i kako se one primenjuju u praksi?

Zakonski okvir predviđa projektno sufinansiranje i to kroz javne konkurse sa ciljem ostvarivanja javnog interesa.³⁶ Konkurse na republičkom nivou sprovodi resorno Ministarstvo za kulturu i informisanje, na pokrajinskom nivou Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose sa verskim zajednicama, dok to na lokalnom nivou čine lokalne samouprave. Drugi način davanja su subvencije kroz direktne ugovore medijima i drugim entitetima za realizaciju takozvanih medijskih usluga koje se uglavnom svode na praćenje rada lokalnih institucija i javnih preduzeća. Konkursno sufinansiranje karakterišu zloupotrebe kod izbora članova komisija, neobrazložene odluke i dodele projekata medijima koji ih u stvarnosti ne realizuju ili vrlo neprofesionalno realizuju, gotovo neupotrebljiv, glomazan i dug žalbeni postupak pred nadležnim Upravnim sudom koji nezadovoljni gotovo da ne koriste. Najveći deo sredstava i dalje se deli medijima koji su gotovo redovni prekršioci Kodeksa novinara Srbije ili predstavljaju podršku vlasti. I dalje su to veliki tabloidi i namenski osnovane produkcije. Koristeći praznine u propisima i nedostatak adekvatne kontrole, dodeljuju se sredstva medijima koji su udarna igla vlasti. Najviše novca sa konkursa za sufinansiranje medijskog sadržaja u periodu 2019-2021. otišlo je medijima koji u svom izveštavanju otvoreno podržavaju vlast. Veliki broj lokalnih medija preživljava isključivo zahvaljujući ovom novcu, a ne postoji naknadna kontrola – šta su građani dobili za dati novac i da li je on namenski potrošen. Postoje primeri da je prekršen Zakon o državnoj pomoći, kada je reč o pomoći male vrednosti (de minimis). Podaci iz finansijskih izveštaja značajnog broja medija i produkcija ne slažu se sa sumom novca koju su dobili na konkursima, a još je veći broj preduzet-

31 Dragoslav Ljubičić, "Izrugivanju institucije štrajka uprkos: Hvala REM-u!", 22.12.2022, Vreme, pristupljeno: <https://www.vreme.com/vesti/izrugivanju-institucije-strajka-uprkos-hvala-rem-u/>

32 BIRN i NUNS, „Poslovi 1 na 1 sa državom“, Beograd: 25.10.2021, pristupljeno na 11.2.2021. <https://bit.ly/3v2r9YS>

33 NUNS, „Projektno sufinansiranje u javnom interesu: Lokalni javni interes, produkcije, zloupotreba procedura i neefikasnost upravnih sporova“, NUNS, decembar 2021.

34 Akcioni plan za realizaciju Strategija razvoja medija, Aktivnost 2.3.2, sa rokom za realizacije aktivnosti u IV kvartalu 2021. godine.

35 Državno ulaganje u medije direktnim ugovaranjem do podobnih medija, izjava Nemanje Nenadića iz Transparentnosti Srbija, BIRN, <https://birn.rs/drzavno-ulaganje-u-medije-direktnim-ugovaranjem-do-podobnih-medija/>

36 Zakon o javnom informisanju i medijima, član 13.

nika koji su dobijali novac, a nisu u obavezi da sastavljaju ove izveštaje. Protivno pravilima, novac dobijaju mediji koji neprestano krše novinarski kodeks.³⁷ Sredstva se medijima dodeljuju i kroz javne nabavke medijskih usluga, direktne ugovore i sporazume o poslovno-tehničkoj saradnji sa medijima. Sa druge strane, čine se naponi da se u izmenama Zakona o javnom informisanju prepozna Svet za štampu kao relevantan faktor prilikom podele javnih sredstava.

Koji su mehanizmi za finansiranje medija na jezicima nacionalnih manjina?

U Srbiji i dalje ne postoje jasni mehanizmi za finansiranje medija na jezicima nacionalnih manjina. Medijska strategija je prepoznala pitanje zastupljenosti programa na jezicima nacionalnih manjina i posebnu pažnju posvetila položaju saveta nacionalnih manjina zbog postojanja zabrinutosti po pitanju njihovog uticaja na pluralizam i uređivačku nezavisnost medija čiji su oni osnivači. Prilikom finansiranja manjinskih medija i dalje se posebno tretira takozvano davanje „mišljenja” od strane saveta, iako nije obavezujuće. Kao moguće rešenje predlažu se izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima, kojima bi se osigurala uređivačka nezavisnost u medijima čiji su osnivači saveti nacionalnih manjina.

Da li su autonomija i nezavisnost javnog servisa zagantovani i efikasno zaštićeni? Da li okvir finansiranja obezbeđuje njegovu nezavisnost i stabilnost? Da li je nadzorno telo uopšte predstavnik društva?

Zakonski propisi predviđaju institucionalnu autonomiju i uredničku nezavisnost javnih medijskih servisa (JMS), kao i način njihovog finansiranja. Međutim praksa potvrđuje da autonomija i nezavisnost nisu postignuti, a kombinovani način finansiranja ne obezbeđuje njihovo održivo funkcionisanje (JMS se u osnovi finansiraju iz sredstava koja se prikupljaju iz taksi). Za razliku od RTS, JMS Radio televizije Vojvodine nije u stanju da se samostalno finansira, pa je direktno finansiranje iz budžeta Radio televizije Vojvodine i za 2022. godinu činilo gotovo trećinu svih ostvarenih prihoda. Potpuna nezavisnost javnih medijskih servisa od državnog budžeta i dalje nije ostvarena. U budžetu Srbije za 2023. godinu za RTV su obezbeđena sredstva za redovno finansiranje osnovne delatnosti javnih medijskih servisa u iznosu od 900

miliona dinara.³⁸ Nadzorni organ u javnim servisima je Programski savet sa svojom savetodavnom ulogom, čiji članovi se prema Zakonu o javnim medijskim servisima³⁹ biraju iz redova stručnjaka u oblasti medija i medijskih poslenika, naučnika, stvaralaca u oblasti kulture i drugih oblasti. Članovi saveta u praksi ne predstavljaju interese društva u celini i ne utiču na programsku politiku na očekivani način.⁴⁰

A2 Efekti zakona o kleveti na novinare

Da li su odredbe propisa o kleveti stroge i štite li državne službenike? Koji su glavni nedostaci ovih zakona?

U Srbiji je kleveta dekriminalizovana i propisi ne predviđaju odredbe koje posebno štite ugled i čast državnih službenika i drugih imenovanih i postavljenih lica. Praksa međutim i dalje prepoznaje presude u kojima sudije u svojim obrazloženjima ukazuju na potrebu veće zaštite određenih čelnika u odnosu na građane. Pored tužbe protiv čuvara javnog interesa i novinara, u građanskim postupcima postoje i tužbe protiv novinara, koristeći krivična dela poput ucene ili uvrede. U postupanju pred sudovima i dalje postoje problemi oko utvrđivanja statusa novinara ili postojanja određenog medija, a apelacioni sudovi utvrđuju da ZJIM važi samo za ona lica koja su registrovana u Registru medija. Praksa je pokazala da je Zakon o javnom informisanju i medijima najdelotvorniji u zaštiti prava, ali i da sankcije nisu stroge. Sa druge strane, novinari su bili predmet u 37 do sada zabeleženih tužbi za različite oblike povreda ugleda i časti, odnosno klevete koje se smatraju SLAPP tužbama.⁴¹ Najveći problemi u postupcima i dalje su način na koji pojedine sudije tretiraju političare i moćnike kao lica podložna uvredama i povredi ugleda i časti, čak i ne ulazeći u istinitost navoda iz tekstova zbog kojih su novinari tuženi. Sudovi

37 BIRN, "Finansiranje medija, vlasnici i politički uticaj", 09.06.2022, pristupljeno: <https://birnsrbija.rs/finansiranje-medija-vlasnici-i-politicki-uticaj/>

38 RTS, "Skupština Srbije produžila režim finansiranja javnih servisa do kraja 2023. Godine", 26.12.2022, pristupljeno: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/5070023/skupstina-javni-servis-finansiranje.html>

39 Zakon o javnim medijskim servisima, članovi 29 i 30. Programski savet se stara o zadovoljenju interesa slušalaca i gledalaca u pogledu programskog sadržaja, razmatra ostvarivanje programske koncepcije i kvalitet programskog sadržaja javnog medijskog servisa i u vezi sa tim daje preporuke i predloge generalnom direktoru i Upravnom odboru.

40 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023. godine.

41 SLAPP – Strategic Lawsuit Against Public Participation su strateške tužbe nadležnim krivičnopravnim i parničnim sudovima protiv učešća javnosti usmerene na gušenje slobode govora i ograničavanje kritike javnosti usmerene na uticajne pojedince, institucije ili kompanije.

i dalje prihvataju podnete tužbe nezadovoljnih političara i moćnika zbog jednostavnog prenošenja vesti od strane medija sa suđenja ili konferencija za štampu.⁴²

Koliko su tužbi protiv novinara pokrenuli državni zvaničnici i političari u proteklih godinu dana?

U 2022. godini Višem sudu u Beogradu ukupno je podneto 533 predmeta protiv novinara, urednika i vlasnika medija, međutim i dalje ne postoji precizna evidencija koliko je tužbi protiv novinara tačno pokrenuto od strane državnih zvaničnika i političara. U 2022. rešena je ukupno 291 tužba koja je podneta protiv novinara u prethodnim godinama. U postupku rešavanja i dalje je 63 predmeta.⁴³

U kojoj su meri sudske odluke protiv nekih novinara politički motivisane? Kakve su kazne izrečene?

I dalje nema jasnih dokaza o tome da su podnete tužbe protiv određenih novinara isključivo politički motivisane, i to kao osnovni razlog njihovog podnošenja. Za novinare tužbe su klasičan vid pritiska na rad, upozorenje i oblik ozbiljnog iscrpljivanja koji ima za cilj da direktno utiče na odustanak od određenih tema i autocenzuru, te predstavljaju isključivi razlog za njihovo podnošenje. Zahtevani iznosi u podnetim tužbama su povećani u odnosu na prethodne godine, pa se u nekim (prekograničnim tužbama) zahteva više desetina hiljada evra naknade.⁴⁴ Uopšteno gledano, tužbeni zahtevi kreću se od 850 do 100 hiljada evra (tužba protiv KRIK-a za koju je postupak još uvek u toku), a dosuđeni iznosi od 80 do 4600 evra. U većini sudskih postupaka koji su pravosnažno okončani dosuđuju se iznosi u rasponu od 850 do 1500 evra.⁴⁵

Srbija – ove godine možda SLAPP zemlja godine

„Reporterji bez granica“ u svom saopštenju navode da „biznismeni s problematičnim vezama sa politikom i političarima svesno upotrebljavaju te tužbe kako bi učutkali novinare i da srpsko pravosuđe i društvo u tome ne vide nikakav problem“. Ta organizacija stoga „poziva Srbiju, koja je najplodnije tlo u Evropi za ovu

*vrstu tužbi, da usvoji preporuke Evropske komisije iz aprila 2022. godine. Tu postoje preventivne mere da se novinari zaštite od SLAPP-tužbi, kao i kaznene mere za one koji takve tužbe pokreću“.*⁴⁶

Da li sudovi prepoznaju uspostavljeni mehanizam samoregulacije (ako postoji)? Da li prihvataju validnost objavljenog odgovora, ispravke ili izvinjenja?

Sudovi u Srbiji nisu u zakonskoj obavezi da u postupcima koji se pred njima vode kod presuđivanja uzimaju u obzir odluke Saveta za štampu kao jedinog samoregulatornog tela. Međutim neke od sudija Višeg suda razmatraju i vrednuju odluke Saveta, koje u pojedinim slučajevima predstavljaju jedan od ključnih dokaza u postupku. Savet za štampu nije imao direktne upite od strane postupajućih sudova, ali advokati odbrane često kao dokaze u postupcima dostavljaju odluke Saveta koje neke od sudija i primenjuju. U pripremi Nacrta zakona o javnom informisanju i medijima uvodi se prepoznavanje Saveta za štampu kao samoregulatornog tela.

*Kao interesantan primer navodimo presudu iz 2022. godine u korist tužioca (oštećenog građanina) čiji su ime, prezime i fotografija objavljeni u jednom listu, pri čemu je isto lice označeno kao vođa opasnog kriminalnog klana koji se sumnjiči za izvršenje brojnih krivičnih dela. Imena i prezimena lica su identična, pri čemu je medij u nedostatku fotografije lica o kojem piše postavio fotografiju oštećenog, i to najverovatnije pribavljenu nezakonito iz arhive MUP-a, s obzirom na to da se radi o fotografiji upotrebljenoj za ličnu kartu oštećenog. Na ovaj način građaninu je naneta šteta sa ogromnim posledicama, uz ozbiljno ugrožavanje sigurnosti zbog iznošenja netačnih podataka, poistovećujući ga sa veoma opasnim licem. U presudi u korist tužioca postupajući sud se pozvao i na odluke Saveta za štampu.*⁴⁷

Šta novinari misle o Zakonu o kleveti? Da li su obeshrabreni da istražuju i pišu kritički?

Novinari ne poznaju tako dobro propise koji odmenjuju dekriminalizovanu klevetu. Izuzev povrede ugleda i časti, novinari tek na suđenjima dolaze do saznanja o drugim mehanizmima. Veliki pritisak stvaraju tužbe, potpomognute presudama protiv novinara koji izveštavaju sa suđenja i na taj način pojačavaju elemente autocenzure. Međutim iako svesni da sve veći pritisak tužbama može

42 NI, "Pravna NUNS: Tužba Milenijum tima protiv medija – zloupotreba prava", 10.12.2021, pristupljeno: <https://n1info.rs/vesti/pravnica-nuns-tuzba-milenijum-tima-protiv-medija-zloupotreba-prava/>

43 Podaci prikupljeni u toku istraživanja od nadležnih sudova u Republici Srbiji

44 Milica Vojinović, „Tužbe protiv KRIK-a simbol rastućeg pritiska na nezavisno novinarstvo“, KRIK, 23.2.2022, pristupljeno na 20.12.2022. <https://bit.ly/3jZalzl>

45 Article 19, ABA Centar za ljudska prava i NUNS, "SLAPP – stanje u Srbiji", decembar 2021, pristupljeno 12.01.2023. <https://bit.ly/3OD5wGu>

46 Ivica Petrović, „Srbija – plodno tlo za SLAPP-tužbe protiv novinara“, 28.10.2022, DW, pristupljeno 27.12.2022. <https://www.dw.com/sr/srbija-plodno-tlo-za-slapp-tu%C5%BEbe-protiv-novinar/a-63582105>

47 Intervju sa sekretarkom Saveta za štampu.

proizvesti odustanke, novinari i dalje pišu o nepravilnostima. U većini slučajeva novinari nisu obeshrabreni da nastave da pišu, ali su svesni težine i pritiska koji stoji nad njima, posebno finansijske prirode. Na njih najviše utiču same tužbe, visine taksi, česti odlasci na pretrse i suđenja, izrečene kazne, troškovi prema advokatima koji ih materijalno iscrpljuju, posebno novinare iz lokalnih sredina. Njihovim medijima dovoljna je i jedna negativna presuda sa troškovima do 10 hiljada evra da budu zatvoreni.⁴⁸

A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima

Da li je politički pluralizam u medijima regulisan medijskim zakonodavstvom mimo izbornih procesa? Koje su obaveze javnih medijskih servisa, a koje privatnih emitera u vezi sa političkim pluralizmom van izbornih procesa?

Politički pluralizam se predviđa i reguliše Zakonom o javnim medijskim servisima. Javni medijski servisi zakonom su obavezani na poštovanje i podsticanje pluralizma političkih, verskih i drugih ideja, kao i upoznavanje javnosti sa tim idejama, ne služeći interesima pojedinih političkih stranaka i verskih zajednica, kao ni bilo kom drugom pojedinačnom političkom, ekonomskom, verskom i sličnom interesu.⁴⁹ Zakon o elektronskim medijima predviđa opštu obavezu da privatni emiteri moraju obezbeđivati slobodno, istinito, objektivno, potpuno i blagovremeno informisanje, i da u periodu izvan predizborne kampanje moraju da poštuju zabranu političkog oglašavanja.⁵⁰ Privatni emiteri nemaju jasno određenu obavezu da poštuju politički pluralizam u medijima. REM 2020. godine usvaja Pravilnik o načinu izvršavanja obaveza javnih medijskih servisa tokom predizborne kampanje, dok je za komercijalne emitere doneo samo preporuke. Da ovakav predlog REM-a nije u skladu sa zakonom, pored novinarskih udruženja smatralo je i Ministarstvo kulture i informisanja koje je pre usvajanja samog pravilnika poslalo komentare i iznelo svoje negativno mišljenje. Međutim, pravilnik je usvojen. Kasnije, 2022. godine, to ministarstvo po zahtevu druge organizacije dostavilo je potpuno drugačije mišljenje o istom pravilniku, u kojem navodi da nema primedbe sa stanovišta ustavnosti i zakonitosti.

48 Ilica Petrović, "Srbija – plodno tlo za SLAPP-tužbe protiv novinara", 28. 10. 2022, Deutsche Welle, pristupljeno 10.02.2023: <https://www.dw.com/sr/srbija-plodno-tlo-za-slapp-tu%C5%BEbe-protiv-novinara/a-63582105>

49 Zakon o javnim medijskim servisima, član 7.

50 Zakon o elektronskim medijima, član 47.

Da li je regulatorno telo dužno da nadgleda i štiti politički pluralizam izvan izbornih procesa?

Regulatorno telo za elektronske medije ima zakonom propisanu opštu obavezu da vrši nadzor nad radom emitera,⁵¹ kontroliše rad pružalaca medijskih usluga i stara se o poštovanju zakona i drugih podzakonskih akata.⁵² Iako ZEM ne obavezuje direktno regulatora da i u periodu izvan predizborne kampanje štiti politički pluralizam, politički pluralizam jeste zagarantovan i regulator mora da prati i ovaj segment. Nakon 5 godina neprimenjivanja, regulator je to počeo da čini u poslednja dva izborna procesa. Kao rezultat međuparlamentarnog dijaloga usledile su izmene ZEM i Zakona o javnim medijskim servisima. Izmenama i dopunama Zakona o javnim medijskim servisima propisuje se da su ti servisi dužni da u redovnom informativnom programu i posebnim emisijama posvećenim izbornoj kampanji postupaju u skladu sa principima nepristrasnog, pravičnog, uravnoteženog predstavljanja političkih subjekata, izbornih lista i kandidata na izborima. Javnim medijskim servisima se posebno preporučuje da u cilju obaveštavanja javnosti o predizbornim radnjama kandidata, odnosno podnosilaca izbornih lista, organizuju radio i televizijske duele ili sučeljavanja da bi se u vidu diskusije raspravila određena aktuelna politička pitanja.⁵³

Da li političke stranke i kandidati imaju pošten i jednak pristup medijima izvan izbornih procesa?

Političke partije i kandidati nemaju pošten i jednak pristup medijima u periodu van predizborne kampanje. Izrazita dominacija predstavnika stranaka na vlasti, kao i veliko prisustvo ličnosti predsednika Srbije glavne su karakteristike izveštavanja u centralnim vestima televizija s nacionalnom pokrivenošću. Nalazi Crtinog medijskog monitoringa dodatno pokazuju da je neravnomeran položaj predstavnika vlasti i opozicije u medijima sa nacionalnom pokrivenošću nakon izbora u aprilu 2022. godine još očigledniji nego što je bio u periodu pre izborne kampanje, a pristrasnost u izveštavanju televizija je uočljiva.⁵⁴ O predstavnicima vlasti izveštava se ili neutralno ili pozitivno, gotovo nikada negativno. S dru-

51 Statut Republičke radiodifuzne agencije, član 5, stav 1, tačka 6.

52 Zakon o elektronskim medijima, član 22, stav 1, tačka 8.

53 FoNet, "Medijski zakoni izmenjeni uoči izbora", 23.12.2021, Danas, pristupljeno 18.12.2022. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/medijski-zakoni-izmenjeni-uoči-izbora-propisuje-se-uravnotezeno-predstavljanje-izbornih-takmaca/>

54 Crta je 18. aprila 2022. godine nastavila monitoring televizija s nacionalnom pokrivenošću kroz praćenje centralnih vesti na tim televizijama. Crtni posmatrači, obučeni po najvišim međunarodnim standardima za posmatranje medija, pratili su centralne vesti RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92.

ge strane, o predstavnicima opozicije u centralnim vestima na RTS 1, TV Pink, TV Prva, TV Happy i TV B92 izveštavalo se ili neutralno ili negativno, retko pozitivno. Akterima iz vlasti je, u proseku, dato duplo više vremena da se javnosti obrate direktno, dok su o predstavnicima opozicije češće drugi govorili (npr. prezenteri vesti, autori priloga, gosti u studiju...). Stvara se polarizovana slika u javnosti u kojoj su predstavnici različitih stranaka svrstani u dve krajnosti, pozitivne ili negativne, i sužava prostor za konstruktivnu kritiku svih aktera na političkoj sceni.⁵⁵ Prema istraživanju Birodija, ukoliko bi na izborima glasali samo gledaoci TV Pink, partije na vlasti osvojile bi 84,7% glasova, desna opozicija bi zbirno imala 9,1% glasova, dok cela građanska opozicija ne bi uspela da preskoči cenzus od 3%. Slični nalazi odnose se i na gledaoce TV Happy, uz nešto bolji rezultat desne opozicije. Nacionalna opozicija ima više pristalica među gledaocima svih televizija sa nacionalnim pokrivanjem. Na drugom polu nalaze se televizije N1 i Nova S, gde bi najviše glasova dobile stranke građanske opozicije, potom nacionalne opozicije, a zatim stranke na vlasti. Valja istaći da se opoziciono neopredeljeni birači najviše informišu na kablovskim televizijama N1 i Nova S, mada su prisutni i na RTS-u i Prvoj.⁵⁶

Koje su zakonske obaveze medija tokom predizbornih kampanja? Koje telo nadgleda elektronske i štampane medije?

Privatni i javni emiteri su u obavezi da registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima obezbede zastupljenost bez diskriminacije.⁵⁷ Javni servisi moraju u vreme predizborne kampanje jednako da predstavljaju političke stranke, koalicije i kandidate za republičke, pokrajinske ili lokalne izbore.⁵⁸ Nezavisno i objektivno predstavljanje kandidata predviđa i Zakon o izboru narodnih poslanika.⁵⁹ Za štampane i onlajn medije obavezan je samo Etički kodeks novinara, o kojem vodi računa samoregulatorno telo Savet za štampu. REM je doneo preporuku komercijalnim emiterima o načinu ponašanja tokom izborne kampanje, međutim ovaj dokument nije obavezan za primenu. Narodna skupština predviđa kontrolu elektronskih i štampanih medija sa ciljem rešavanja problema neravnopravnog tretmana u medijskom izveštavanju preko svog nadzornog odbora. Nadzor nad radom emitera obavljaju REM i od strane Vlade uspostavljeno Privremeno nadzorno telo za

praćenje izborne kampanje i za praćenje medija, čiji članovi se imenuju na predlog Regulatornog tela za elektronske medije i na predlog predsednika Narodne skupštine. Kao proizvod međustranačkog dijaloga pod okriljem EU, Privremeno telo je ad hoc mehanizam privremenog karaktera, u nedostatku kvalitetnijeg rešenja. U zajedničkom mišljenju Venecijanske komisije Saveta Evrope i Kancelarije OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) navodi se da Srbija treba da osigura efikasni monitoring medija, nadzor finansiranja i da spreči zloupotrebu državnih resursa tokom izborne kampanje.⁶⁰

Da li političke stranke i kandidati imaju fer i jednak pristup medijima tokom predizbornih kampanja?

Političke stranke i kandidati nemaju fer i jednak pristup tokom predizbornih kampanja. Prema izveštaju međunarodnih posmatrača, iako su mediji za vreme predizborne kampanje uključili sve učesnike na izborima, većina javnih i privatnih medija u prvi plan stavljala je predsednika Srbije i vladajuću koaliciju i prema zaključcima posmatrača na taj način ograničila birače da budu u potpunosti informisani o izborima.⁶¹ Primećuje se i nekritičko izveštavanje o predsedniku i predstavnicima vlasti. A veliki deo javnih i privatnih medija sa nacionalnim pokrivanjem poslušili su kao sredstvo dezinformacija i pristrasnosti prema kandidatima vlasti.⁶² Izborni proces u Srbiji obeležili su nejednaki uslovi za učesnike izbora, koji su posledica favorizovanja predstavnika vlasti od većine medija.⁶³ Predstavnici vlasti su imali apsolutnu dominaciju u centralnim informativnim emisijama. O njima je pristrasno izveštavano pri čemu je predsednik države bio ponovo najzastupljeniji. Stvorena je slika „superiorne i nezamenjive” strane koja jedina može rešiti sva važna društvena pitanja, a da je svaka druga strana beznačajna i nedorasla društveno-političkim dešavanjima. U 2022. godini, od ukupnog vremena posvećenog aktuelnim političkim akterima, 92 odsto odnosilo se na predstavnike vlasti. Pre početka zvanične kampanje predstavnici vlasti su zauzeli 87 odsto TV vremena, a po završetku izbora čak 96 odsto.⁶⁴ Prema izveštaju REM-a iz avgusta 2022. godine, na nivou ukupnog iz-

55 CRTA, "Monitoring medija od medijskog pluralizma do veličanja ličnosti predsednika", 02.11.2022, pristupljeno: <https://crt.rs/monitoring-medija-od-medijskog-pluralizma-do-velicanja-licnosti-predsednika/>

56 Birodi, "Javno mnjenje i mediji", februar 2023, pristupljeno 10. februara 2023. https://mc.rs/pdf/obJBMTSOruS5Javno_mnjenje_u_Srbiji_i_mediji_.pdf

57 Zakon o elektronskim medijima, član 47, stav 1, tačka 5.

58 Zakon o javnim medijskim servisima, član 7, stav 1, tačka 8.

59 Zakon o izboru narodnih poslanika, član 50.

60 Agencija Beta i Danas, „Savet Evrope i ODIHR: Potrebni efikasni monitoring medija i finansiranja izborne kampanje”, 21.12.2022, pristupljeno 29.12.2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/savet-evrope-i-odihr-potrebn-efikasni-monitoring-medija-i-finansiranja-izborne-kampanje/>

61 Agencija Beta i Danas, "Međunarodni posmatrač: Izbore u Srbiji obeležili nejednaki uslovi za učesnike", 04.04.2022, pristupljeno: <https://www.danas.rs/vesti/politika/izbori22/međunarodni-posmatrac-izbore-u-srbiji-obeležili-nejednaki-uslovi-za-ucenike/>

62 Ibid.

63 Ibid.

64 CRTA, istraživanje: Godina be ravnoteže u medijima, 2022, pristupljeno 27. 12. 2022. <https://crt.rs/godina-bez-ravnoteze-u-medijima/>

bornog vremena JMS su informisali o izbornim aktivnostima i predstavili podnosiocima proglašanih izbornih lista i kandidata „bez diskriminacije, imajući u vidu značaj političkih stranaka i kandidata, odnosno značaj događaja u kojima oni učestvuju“, i „u skladu sa principima nepristrasnog, pravičnog i uravnoteženog predstavljanja političkih subjekata, odnosno izbornih lista i kandidata na izborima“. Na programima svih komercijalnih pružalaca medijskih usluga najzastupljenija izborna lista je bila lista Aleksandar Vučić „Zajedno možemo sve“. Utvrđeno je da su na RTV Pink u dnevnim informativnim emisijama novinari u pozitivnom tonu predstavljali uspehe vlasti u oblasti investicija i infrastrukturnih projekata, kao i njihovo ponašanje u vreme covid pandemije, dominantno sa 54,19%; na programu Hepar TV preovlađuje tema „kritika opozicije“ i njenih lidera, zbog čega je negativan ton izveštavanja zastupljen u 37,79% ukupnog izbornog vremena. Pružaoci kablovske medijske usluge se beleže kroz izrazito negativno izveštavanje o predstavnicima vlasti, pri čemu se najviše ističe televizija N1, kod koje je više od polovine vremena (55,77%) proteklo u kritičkom i negativnom tonu predstavljanja vlasti i njenih vršilaca (na prvom mestu Predsednika Republike), pa je negativan ton zastupljen u 71,08% ukupnog izbornog programa.⁶⁵

A4 Sloboda rada i udruživanja novinara – pravne garancije i praksa

Da li novinari moraju imati dozvolu za rad od strane države? Da li je bilo pokušaja u proteklih godinu dana da država uvede licence?

Novinari u Srbiji ne moraju da imaju dozvolu za obavljanje novinarskog posla. I dalje postoje pokušaji da se novinari definišu i licenciraju, i to na više nivoa, poput javnih tužilaca i policije koji smatraju da bi im to olakšalo posao u zaštiti novinara, do određenih novinarskih udruženja i asocijacija putem predloga u Radnoj grupi za izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima.⁶⁶

Da li je novinarima odbijeno pravo da izveštavaju sa određenih događaja zbog toga što nemaju akreditaciju?

Novinari su u nekoliko navrata ometani ili im je zabranjivan pristup i izveštavanje sa određenih događaja, i to uglavnom u lokalnim sredinama. Lokalnim novinarima brani se pristup određenim događajima ili konferencijama za štampu, ili se ne obaveštavaju na vreme. U lokalnim sredinama to je ogroman problem i direktan pritisak na rad tih medija jer od lokalnih vesti ovim medijima zavisi opstanak. NUNS je u svojoj bazi u 2022. godini zabeležio 11 takvih slučajeva.⁶⁷ To se činilo bez posebnih obrazloženja i to na štetu novinara koji kritički izveštavaju o radu predstavnika vlasti i institucija.

Žig Info portal iz Grocke je pod stalnim pritiskom predstavnika vlasti koji im selektivno onemogućavaju pristup lokalnim sastancima i događajima koji su otvoreni za druge medije. Od paljenja kuće njihovog novinara Milana Jovanovića i napada na urednika Matorčevića, Žig Info se nalazi pod stalnim opstrukcijama lokalnih vlasti.⁶⁸

Da li su novinari organizovani u profesionalna udruženja i, ako jesu, kako? Da li postoje pritisci na njihovu organizaciju ili na pojedine članove?

Novinari su organizovani preko novinarskih udruženja koja su im stub podrške, posebno kada su u pitanju bezbednost i radna prava. Međusobna saradnja najvećih udruženja po većini pitanja se poboljšava, posebno preko učešća u grupama za bezbednost novinara.⁶⁹ Dva najveća udruženja su Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije, dok je veoma aktivno i Nezavisno društvo novinara Vojvodine. U 2022. godini nije bilo posebnih pritisaka na udruženja, ali jesu bili česta meta tabloidnih medija.⁷⁰

65 REM, Izbori 2022, Završni izveštaj, Nadzor i analiza programa pružalaca medijskih usluga tokom izborne kampanje za predsedničke, republičke i lokalne izbore, pristupljeno: <http://www.rem.rs/uploads/files/Izbori%202022/Završni%20izborni%20izveštaj%20za%20predsednicke%20republicke%20i%20lokalne%20izbore%202022.%20godine.pdf>

66 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023. godine

67 NUNS, "Zbirka podataka: Napadi na novinare", <http://bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

68 Jovanović (Žig info): za Danas: Ispred GO Grocka postavljaju batinaše, fizički nam ne daju da udemo, Danas, preuzeto sa Cenzolovke, pristupljeno 21.01.2023. <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/jovanovic-zig-info-za-danas-ispred-go-grocka-postavljaju-batinaše-fizički-nam-ne-daju-da-udjemo/>

69 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023. godine

70 Ibid.

Da li su novinari organizovani u sindikate i, ako jesu, kako? Da li postoje pritisci na sindikalne lidere i ostale članove? Da li su novinari slobodni da postanu članovi sindikata?

Novinari su u određenoj meri organizovani u sindikate, međutim to nije na zadovoljavajućem nivou. U prethodnom periodu pritisci na novinare u okviru radnih prava uvedeni su u klasifikaciju napada i pritisaka na novinare koju je izradila Radna grupa za izradu Platforme za beleženje napada i pritisaka, a koja nije u punoj meri zaživela pre svega zbog nejasne motivacije kancelarije Zaštitnika građana. Nema posebnih pritisaka na sindikalne lidere i članove jer se sindikati još uvek ne percipiraju kao bastion odbrane novinarstva, već je ta uloga i dalje na novinarskim udruženjima i asocijacijama. Novinari su potpuno slobodni da postanu članovi sindikata, a na raspolaganju su Samostalni sindikat zaposlenih u grafičkoj, izdavačkoj, informativnoj delatnosti i kinematografiji Srbije pri Savezu samostalnih sindikata Srbije, Granski sindikat kulture, umetnosti i medija „Nezavisnost“ i Sindikat novinara Srbije.

Postoji li Savet za štampu i na koji način je organizovan? Ima li pritisaka na predstavnike Saveta za štampu?

U Srbiji aktivno funkcioniše Savet za štampu⁷¹ koji predstavlja nezavisno, samoregulatorno telo čiji su osnivači UNS, NUNS, Lokal Press i Asocijacija medija, sa ciljem praćenja poštovanja Kodeksa novinara Srbije u štampanim i onlajn medijima i u postupcima koje sprovodi, rešava žalbe pojedinaca i institucija na sadržaje štampanih i onlajn medija. U okviru Saveta radi Komisija za žalbe koja postupa po podnetim žalbama na tekstove, fotografije i druge medijske sadržaje i koja odlučuje o eventualnom kršenju Kodeksa.⁷² Medijska strategija prepoznaje i obezbeđuje garanciju i legitimitet Savetu kao samoregulatornom telu i upravo jedan od glavnih ciljeva, ali i tačka spoticanja u izmeni Zakona o javnom informisanju i medijima jeste prepoznatljivost Saveta i obaveznost njegovih odluka za članove konkursnih komisija prilikom ocenjivanja da li je medij poštovao odredbe Kodeksa novinara Srbije, ali i da samo oni mediji koji su priznali nadležnost Saveta mogu da konkuriraju na konkursima za projektno sufinansiranje, što bi trebalo da bude usvojeno u Nacrtu zakona o javnom informisanju i medijima.

71 Savet za štampu. <https://savetzastampu.rs/>

72 Kodeks novinara Srbije. <https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinarar-srbije/>

A5 Pravna zaštita novinarskih izvora

Kako je zakonom zagarantovana poverljivost izvora novinara? Pod kojim okolnostima pravo na zaštitu njihovih izvora može biti predmet ograničenja?

Novinarski izvori zaštićeni su Zakonom o javnom informisanju i medijima i Krivičnim zakonikom.⁷³ Propisi predviđaju da novinar nije dužan da otkrije izvor informacije, ali uz prava koja nisu isključivo neograničena. Ukoliko se radi o učiniocu krivičnog dela za koje je kao kazna propisan zatvor u trajanju od najmanje pet godina i ako se podaci za to krivično delo ne mogu pribaviti na drugi način, novinar je u obavezi da ukaže na izvore kao nosioce informacija. Položaj novinarskih izvora ugrožen je odredbama iz dva za sada povučena Nacrta zakona o unutrašnjim poslovima⁷⁴ koji je izradila Radna grupa u okviru MUP-a, čime bi stečena prava bila direktno ugrožena (i to za sada neosnovanim i neovlašćenim prikupljanjem i obradom biometrijskih podataka putem 15 hiljada kamera koje bi bile postavljene širom Beograda i Srbije i slabom odgovornošću lica koja bi kompromitovala te podatke). Radna grupa MUP-a i Vlada RS uključile su i zainteresovana udruženja, te je nastavljen dalji rad na spornim pitanjima.

Da li vlasti poštuju poverljivost izvora novinara? Da li je bilo primera naređivanja novinarima da otkriju svoje izvore i da li je to bilo opravdano radi zaštite javnog interesa?

Zaštita novinarskih izvora se u najvećoj meri poštuje.⁷⁵ U 2022. godini nije bilo primera direktnih pokušaja otkrivanja izvora ili pritisaka na novinare da iznesu informacije o svojim izvorima.⁷⁶ Takođe nije bilo primera naređivanja novinarima da otkriju svoje izvore. Međutim, ono što je prisutno jesu indirektni pokušaji da se od strane predstavnika vlasti dođe do lica koja iznose informacije, putem sprovođenja internih istraga u okviru lokalnih institucija ili pokušaja saznavanja o licima koja dostavljaju informacije. Novinare najviše brine to što imaju osećaj da su često nadzirani, a sam osećaj ugroženosti zbog nele-

73 Zakon o javnom informisanju, član 59 i Krivični zakonik, član 41.

74 Vlada Republike Srbije, "Povlači se Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima iz procedure usvajanja", 26.12.2022, pristupljeno 27.12.2022. godine <https://www.srbija.gov.rs/vesti/674074/povlaci-se-nacrt-zakona-o-unutrasnjim-poslovima-iz-procedure-usvajanja.php>

75 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023.godine

76 Safejournalists baza pritisaka i napada na novinare u 2022. godini, pristupljeno: <https://safejournalists.net/search/>

galnog nadzora je gotovo jednako proporcionalan osećaju nedostatka medijskih sloboda.⁷⁷

Da li je bilo sankcija protiv novinara koji su odbili da otkriju identitet izvora?

U posmatranom periodu nisu uočene direktne sankcije protiv novinara koji nisu odali svoje izvore. U retkim prilikama su nadležni organi, kroz sudske ili istražne postupke, tražili da novinari odaju svoj izvor i uvek su uvažavali odluku novinara da to ne učine. Ovu okolnost treba dodatno osnažiti i kroz najavljene izmene regulative, naročito Krivičnog zakonika i Zakona o krivičnom postupku. Mnogo češća praksa je pritisak na novinare putem takozvanih „prijateljskih“ saveta, a komunikacija između novinara u redakcijama često bude poznata i licima izvan medija.⁷⁸

Da li se novinari osećaju slobodno da traže informacije i održavaju kontakt sa izvorima informacija?

Novinari u većoj meri nego ranije odustaju ili su veoma oprezni kod traženja informacija od izvora, iako izvori postaju odnosni resurs informacija zbog veoma lošeg pristupa informacijama u posedu organa javne vlasti. Održavanje kontakata sa izvorima postaje teže zbog novih tehnologija i osećaja stalnog nadzora od strane organa vlasti.⁷⁹ Kontakte održavaju u meri u kojoj je to moguće, pre svega zbog bezbednosti samih izvora. Sa druge strane, i dalje postoji visok stepen nepoverenja i pitanje pouzdanosti samih izvora, budući da ova sve informacije često ne prate odgovarajući podaci. Mogućnost nadzora ipak nije uticala na povećanje samocenzure među novinarima, ali jeste na promene načina rada u redakcijama.

Novinari smatraju da su predmet nadzora ljudi sa kojima stupaju u kontakt, interesantni za bezbednosne strukture i različitih profila poput kriminalaca, biznismena ili političara.⁸⁰

A6 Zaštita prava na pristup informacijama

Koja su zakonska pravila o pristupu službenim dokumentima i informacijama relevantna za novinare?

Garanciju zvaničnom pristupu informacijama daje Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji je u primeni od 2004. godine. Krajem 2021. godine donete su najnovije izmene i dopune koje su stupile na snagu u februaru 2022. godine.⁸¹ Brojni predlozi udruženja nisu usvojeni i suštinski nije ostvaren naredak u podizanju nivoa kvaliteta pristupu informacijama, međutim najveći uspeh predstavlja očuvanje već stečenih prava i sprečavanje daljeg urušavanja prava na pristup informacijama. U Zakonu i dalje ima normi koje sužavaju pravo na pristup informacijama, pa je moguće uskraćivanje informacija zbog tajnih podataka; umesto pet osnova za ograničenje, sada ih ima sedam.⁸² Spisak organa vlasti protiv kojih nije moguće izjaviti žalbu Povereniku već samo povesti upravni spor, uvećan je (7 umesto dosadašnjih 6). Takođe kada je reč o postupanju sa tajnim podacima, koji su predmet zahteva za pristup informacijama, odgovornost za njihovo obelodanjivanje prenosi se na onaj organ koji je odredio tajnost, umesto organa koji samo poseduje takav podatak.⁸³

Koriste li novinari ova pravila? Pridržavaju li se vlasti pravila bez odlaganja?

Novinari su u grupi najčešćih korisnika slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja (samo u 2021. godini novinari su u vezi sa podnetim zahtevima uputili Povereniku čak 46% od ukupnog broja primljenih žalbi, međutim nedovoljno u odnosu na mogućnosti koje su

⁷⁷ BIRN, „Nekontrolisani nadzor novi vid pritiska“, pristupljeno 27.12.2022, <https://birmsrbija.rs/wp-content/uploads/2022/05/Nekontrolisani-nadzor-novi-vid-pritiska.pdf>

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Informacijom od javnog značaja, u smislu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, smatra se informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, nastala u radu ili u vezi sa radom organa javne vlasti, sadržana u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes da zna.

⁸² Potpuno novi osnovi ograničenja tiču se zaštite prava intelektualne ili industrijske svojine, ugrožavanja zaštite umetničkih, kulturnih i prirodnih dobara, ugrožavanja životne sredine ili retkih biljnih i životinjskih vrsta. Potreba za propisivanjem novih osnova u oblasti životne sredine obrazlaže se potpisanim međunarodnim konvencijama, a kada je reč o intelektualnoj svojini i kulturnim dobrima, obrazloženje ne sadrži dovoljno informacija za procenu opravdanosti („jer je praksa pokazala da se zahtevi često odnose na situacije u kojima bi pristupom informacijama, na način da se tražiocu dostavi kopija dokumenta, ova prava, odnosno dobra mogla biti ugrožena“). Pristupljeno veb stranici Transparentnosti Srbija, 21.12.2022. <https://bit.ly/3xF9Xuq>

⁸³ Transparentnost Srbija, „Zakon o slobodnom pristupu informacijama – šta je poboljšano, a koji problemi nisu rešeni“, TS, Beograd: 14.10.2021. pristupljeno na 21.12.2022. <https://bit.ly/3ExDZ4x>

zakonom date). Problem su i dalje dugi rokovi za postupanje, trend odlaganja odgovora na zakonskih 40 dana i sve češće nepostupanje organa javne vlasti. Pristup informacijama koriste pre svega istraživački novinari, znatno ređe novinari iz dnevnih redakcija.⁸⁴ Institucije različito postupaju po primljenim zahtevima. Vidljiv je nastavak trenda ignorisanja, delimičnog postupanja po zahtevima ili postupanja tek nakon upućene žalbe i reakcije Poverenika. Informacije se i dalje najčešće uskraćuju pod izgovorom da su poverljive ili da bi njihovo davanje povredilo nečiju privatnost.⁸⁵

Da li su institucije uopšte transparentne? Da li održavaju otvorene, nediskriminatorne i poštene odnose s medijima ili teže da rade u tajnosti? Kako se državne institucije ponašaju prema preferencijalno politički prijateljskim medijima?

Institucije se smatraju za delimično otvorene, uz trend sve manje transparentnosti u svom radu. Osnovna karakteristika je privid otvorenosti i formalno postupanje, dok sa druge strane ne dostavljaju ili samo dostavljaju deo traženih informacija. Najčešći izgovori su smanjeni resursi ili nemanje traženih informacija. Odredene institucije održavaju, bez obzira na nivo i značaj, otvorene i nediskriminatorne odnose, sa medijima se čak razvija i jednostavnija komunikacija od pristupa informacijama. To u velikoj meri zavisi od odgovornog lica koje se nalazi na čelu institucije. Sa druge strane, praksa postupanja pokazuje da institucije objavljuju samo ono na šta su obavezane propisima koji uređuju njihovo postupanje i ono što moraju da učine javnim. I dalje se uvećava broj zaštićenih i ličnih informacija koje mediji objavljuju, a koje nije moguće dobiti pristupom informacijama od javnog značaja. Kada su u pitanju lokalni mediji, gradonačelnici i funkcioneri lokalnih samouprava daju izjave lokalnim medijima o komunalnim problemima koji lako mogu da se reše, čime se stvara privid otvorene političke komunikacije. Međutim, kada su u pitanju problemi koji uključuju i politički ugao, odgovornost i transparentnost vlasti, funkcioneri uopšte ne odgovaraju ili odgovaraju tek kad ih lokalni novinari upornim objavljivanjem tekstova nateraju na reakciju.⁸⁶ Sa druge strane, curenje informacija je gotovo nemoguće zaustaviti, a primer su informacije iz tužilačkih istraga i informacije u posedu policije.

Da li su sudovi transparentni? Da li je pristup pravnim postupcima medijima omogućen na nediskriminatornoj osnovi i bez nepotrebnih ograničenja?

Transparentnost sudova nije na visokom nivou. U velikoj meri ona zavisi od otvorenosti pojedinačnih sudova i njihovih predsednika. Poslednja analiza organizacije Partneri Srbija pokazala je da osnovni sudovi u 85% slučajeva ne objavljuju vesti i saopštenja na svojim sajtovima, dok osnovna tužilaštva to ne rade u 72% slučajeva.⁸⁷ I dalje su česti primeri nejednakog tretmana od strane čak i samih sudija. U Srbiji je omogućen pristup medijima na suđenjima i o tome svaki sud ima poseban pravilnik, te zavisi od pojedinačne dozvole sudija, tehničkih mogućnosti i vremena najava. Novinari uglavnom mogu da prisustvuju suđenjima, međutim snimanje i unošenje kamera su mogući samo uz prethodne najave i odobrenja pojedinačnih sudija. Istraživanje NUNS-a je pokazalo da sudije i sudovi ne obezbeđuju uslove za rad novinara pre svega zbog pravila koja sudovi nameću poput zabrane unošenja opreme i propusta da se novinari informišu o pravilima izveštavanja sa suđenja. Beleže se i problemi u komunikaciji, nedovoljna dostupnost portparola, predsednika sudova i tužilaca. Nedostaju drugi oblici komunikacije koji bi mogli biti efikasni konferencija za štampu, brifinga ili direktnih razgovora. Komunikacija putem mobilnih aplikacija, e-pošte, i društvenih mreža su veoma retke. Zabrinjava da nijedan sud, tužilaštvo, pa ni Ustavni sud nema zadovoljavajući nivo otvorenosti. Razlog što sudije i tužioci izbegavaju kontakte sa medijima je često neprofesionalno izveštavanje medija, pre svega tabloida.⁸⁸

84 Istaknuto od strane novinara u okviru realizovanih fokus grupa za potrebe istraživanja u decembru 2022. i januaru 2023.godine

85 Poslednji dostupan Izveštaj Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti za 2021. godinu

86 Aleksandra Krstić, "Lokalni mediji kao nosioci promena: uticaj lokalnog novinarstva na rešavanje socijalnih i ekoloških problema u opštinama u Srbiji", *Kritika*, oktobar 2022, pristupljeno: <https://kritika.institfdt.ba.ac.rs/index.php/kc/article/view/100/198>

87 Kristina Kalajžić, "Analiza stanja transparentnosti i otvorenosti pravosudnih organa", *Partneri Srbija*, 2022, pristupljeno 25.02.2023. https://www.partners-serbia.org/public/news/01_Analiza_stanja_transparentnosti_pravosudnih_organu.pdf

88 Vida Petrović Škero, "Studija: Iskustvo i percepcije novinara o transparentnosti pravosuđa u Srbiji", *NUNS*, 2022, pristupljeno 18.11.2022. https://nuns.rs/media/2022/09/FFPU_rapport_srb-final.pdf

Da li je omogućen javni pristup sednicama parlamenta? Postoje li ograničenja za novinare da prate rad parlamenta?

U Srbiji je omogućen pristup javnosti skupštinskim sednicama. Predviđeni propisi omogućavaju pristup novinarima, a u praksi se problem javlja uglavnom u lokalnim sredinama. Narodna skupština je dobar primer, međutim situacija je i dalje znatno drugačija kada su u pitanju sednice skupština lokalnih samouprava, gde postoje brojni primeri uskraćivanja prisustva određenim novinarima, posebno onima koji kritički izveštavaju o radu lokalnih vlasti.

Primeri su gradska opština Grocka u Beogradu, gde je u više navrata zabranjen pristup novinarima Žig Info portala, ili opština Brus u kojoj se novinaru Nenadu Miljkoviću često brani pristup. Novinarki portala O21.rs Aleksandri Reves nije dozvoljen pristup javnoj sednici Komisije za prostorne planove Sremskih Karlovaca. Skupština opštine Bač je najpre dodelila, a zatim uskratila akreditaciju novinarima istraživačkog portala Voice za praćenje sednice lokalnog parlamenta u vezi sa pitanjima spaljivanja plastike.⁸⁹ Predsednik Opštine Bujanovac zabranjuje „Bujanovačkim“ da prate sednice Opštinskog veća.⁹⁰ Ima slučajeva potpunog odsustva rasprave u lokalnim parlamentima, gde novinarima nije dozvoljeno da učestvuju ni da postavljaju pitanja (Valjevo), kao i zabrane prisustva novinarima sednicama gradskog veća (Pančevo).⁹¹

Koliko su Vlada i ministarstva otvoreni za javnost?

Vlada Republike Srbije i resorna ministarstva su otvoreni za komunikaciju i pristup informacijama, međutim u velikoj meri zavise od pojedinačnog odnosa ministara i pitanja koja se postavljaju.⁹² Od Vlade RS i njenog Generalnog sekretarijata mogu da se dobiju informacije i kopije dokumenata. Poverenik je 2021. podneo 82 zahteva Vladi za obezbeđenje izvršenja svojih rešenja i povodom toga nije dobio nijednu povratnu informaciju. Od ukupno 422 zahteva za obezbeđenje izvršenja, koliko je od 2010. godine Poverenik podneo Vladi, ona to nije učinila ni u jednom slučaju.⁹³ Prema poslednjim dostupnim informacijama, Vlada RS je u 2020. godini primila 4981 dopis od strane građana i novinara, a Sekretarijat Vlade je postupio u 3050 slučajeva.⁹⁴

89 Cenzolovka i NDNV, "Opština Bač uskratila akreditacije izveštaićima VOICE-a jer pokušava da zataška aferu oko spaljivanja plastike", 2022, pristupljeno 15.01.2023 <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/ndnv-opstina-bac-uskratila-akreditacije-izvestaicima-voice-a-je-pokusava-da-zataska-aferu-oko-spaljivanja-plastike/>

90 Cenzolovka i Bujanovačke, "Predsednik opštine Bujanovac zabranjuje Bujanovačkim da prate sednice veća", 2022, pristupljeno 15.01.2023: <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/predsednik-opstine-bujanovac-zabranjuje-bujanovackim-da-prate-sednice-veca/>

91 Aleksandra Krstić, "Lokalni mediji kao nosioci promena: uticaj lokalnog novinarstva na rešavanje socijalnih i ekoloških problema u opštinama u Srbiji", Kritika, oktobar 2022, pristupljeno: <https://kritika.institfdt.bg.ac.rs/index.php/kc/article/view/100/198>

92 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

93 Poverenik za informacije od javnog značaja, „Izveštaj Poverenika za 2021. godinu. <https://bit.ly/3vtGj8y>

94 Ibid.

B

Položaj novinara u redakcijama

B1 Ekonomska ograničenja novinara u redakcijama

Koliko je novinara potpisalo ugovore o radu? Da li imaju odgovarajuće socijalno osiguranje? Kolike su plate novinara? Da li se redovno isplaćuju?

Socijalni i ekonomski položaj novinarki i novinara u Srbiji je i dalje veoma nepovoljan. Prema poslednjim raspoloživim podacima Zavoda za statistiku u Srbiji je u 2022. godini bilo uposleno 12.648 lica koja su radno angažovana kao novinari i medijski radnici (269 uposlenih novinara i medijskih radnika više nego u 2021. godini).⁹⁵ Zvanični podaci kažu da je 10.737 novinara i medijskih radnika u osnovu zaposlenja koji je izjednačen sa radnim odnosom, dok se van radnog odnosa zvanično nalazi 1.142 lica.⁹⁶ Prosečna novinarska plata u Srbiji kreće se u iznosu od 400 evra.⁹⁷ U Radio televiziji Srbije, prema podatku iz novembra 2022. godine, broj zaposlenih bio je 2525, a svim zaposle-

⁹⁵ Istraživanje o registrovanoj zaposlenosti, zasnovano na kombinovanju podataka iz Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja (CROSO) i Statističkog poslovnog registra (SPR). Pod pojmom zaposleni podrazumevaju se lica koja imaju formalno pravni ugovor o zaposlenju, odnosno zasnovan radni odnos sa poslodavcem na određeno ili neodređeno vreme i lica koja rade van radnog odnosa na osnovu ugovora o delu ili na osnovu ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova; lica koja obavljaju samostalne delatnosti ili su osnivači privrednih društava ili preduzetničkih radnji.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ UNS, "Ekonomski i društveni položaj novinara, Srbija, region, Evropa", Beograd:2020, pristupljeno 13.9.2022. [Ekonomski i društveni položaj novinara_UNS_decembar 2020_CIR \(1\).pdf](#)

nima je isplaćeno ukupno 134.578.018,91 dinara za redovan rad.⁹⁸ Prema ovome, prosečna zarada u prethodnoj godini iznosila je 44.415 dinara po zaposlenom. Međutim, prema informacijama direktora RTS, plate u javnom medijskom servisu su iznad republičkog proseka (republički prosek u decembru 2022. godine iznosi 72.000 dinara). Novinari se često angažuju honorarnim putem, ali se konstantno uvećava angažovanje bez posebnih ugovora o radu (takozvani rad na crno). Kao primer ovakvog angažovanja, u februaru 2023. godine pojavile su se informacije i podaci o platama pojedinih novinara, dodatnim isplatama van redovnog sistema putem honorara, ugovora sa privatnim produkcijama i preduzećima za autorske emisije koje se prikazuju na RTS-u. Odbor za kulturu i informisanje Narodne skupštine je zbog toga održao vanrednu sednicu,⁹⁹ a prema RTS-u je pokrenuta istraga od strane Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK). I dalje se beleži loš položaj novinara i medijskih radnika koji rade po ugovorima van radnog odnosa i koji su u potpunosti lišeni svih prava koja proizlaze iz radnog odnosa. Formalno angažovani kao samozaposlena lica na osnovu ugovora o delu ili nekog drugog ugovora građanskog, poslovnog ili autorskog prava, ovi novinari su i dalje uključeni u pune procese rada u medijima, a poslodavci na taj način ostvaruju ogromne uštede.¹⁰⁰

U kakvom stanju su uslovi rada novinara? Koji su najveći problemi sa kojima se novinari suočavaju na radnom mestu?

Novinari i dalje rade u veoma nepovoljnim radnim uslovima, a takav položaj se iz godine u godinu pogoršava. Kao najveći problem novinari ističu niske plate, neredovne isplate, nesigurnost i neizvesnost opstanka u samom mediju, loše uslove rada na radnim mestima i u novinarskom poslu, brojne druge pritiske koji u velikoj meri otežavaju rad u medijima. Loša finansijska i ekonomska situacija prinudila je određene novinare da se angažuju u više medija kako bi mogli da obezbede osnovna sredstva za život ili da rade potpuno druge poslove koji nisu u vezi sa novinarskim poslom. Ovo je posebno karakteristika novinara iz lokalnih medija. Veliki broj novinara se u najmanju ruku honorarno angažuje na radu za druge medije.

B2 Uređivačka nezavisnost u privatnim medijima

Da li su privatni mediji usvojili organizacione propise prema kojima se redakcije drže odvojeno i nezavisno od menadžera i marketinških odeljenja?

Privatni mediji u velikoj većini nemaju interne propise kojima posebno uređuju svoju unutrašnju organizaciju i kojima odvajaju redakciju od upravljanja i vlasništva. U Srbiji postoje zakonske i samoregulatorne mere koje treba da osiguraju uređivačku nezavisnost medija, međutim u praksi se to ne dešava.¹⁰¹ Redakcije su zavisne od uticaja vlasnika i potreba marketinških delova koji ostvaruju zaradu, te se kompletan rad redakcije gotovo svodi na finansijski položaj i profit samog medija.¹⁰²

Da li privatni mediji imaju usvojena druga pravila kojima se štiti uređivačka nezavisnost od vlasnika medija i upravljačkih tela? Da li se poštuju ta pravila?

Privatni mediji u većini nemaju druga pravila kojima štite uređivačku nezavisnost od vlasnika medija. Politički i finansijski interesi koji su direktno povezani sa ostvarivanjem profita su i najčešći razlozi zbog kojih se ne usvajaju interna pravila o zaštiti uređivačke nezavisnosti. Smatra se da kompletno društveno-političko okruženje i stanje nekažnjivosti doprinosi nepoštovanju osnovnog principa da redakcije budu nezavisne od vlasnika i upravljačkih struktura.¹⁰³

Da li redakcije privatnih medija imaju interne etičke kodekse ili se pridržavaju opšteg etičkog kodeksa?

Privatni mediji uglavnom nemaju etičke kodekse, te prihvataju etička pravila uređena Kodeksom novinara Srbije, koji je usvojen od strane dva najveća novinarska udruženja NUNS-a i UNS-a. Članovi Asocijacije onlajn medija primenjuju Kodeks asocijacije onlajn medija.

98 RTS, "Informator o radu RTS-a", Beograd: Novembar 2022. godine, pristupljeno: <https://www.rts.rs/upload/storyBox/FileData/2022/11/16/21050760/informator-o-radu-rts-lat.pdf>

99 Šesta sednica Odbora za kulturu i informisanje Narodne skupštine Srbije, dana 21.02.2023. godine, pristupljeno: <https://www.youtube.com/watch?v=Q9TNI9ppxYc>

100 Bojan Urdarević, „Istraživanje: Položaj i prava samostalnih novinara u Republici Srbiji”, NUNS, 2021, pristupljeno: <https://nuns.rs/izvestaji/>

101 Zakon o javnom informisanju i medijima, član 4 i član 51
102 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

103 Ibid.

Koji su najčešći oblici pritiska koji vlasnici i menadžeri medija vrše na redakcije ili pojedine novinare? Koji je najilustrativniji primer pritiska vlasnika ili menadžera medija na čitavu redakciju ili pojedinog novinara u proteklih godinu dana?

Novinari u privatnim medijima trpe različite vrste unutrašnjih pritisaka. Razlozi za ove pritiske su političke i finansijske prirode i vezuju se za ostvarivanje profita kod privatnih medija. Mediji su u svom izveštavanju manje objektivni. Ponašaju se na način da su pri tome ili u potpunosti kritički orijentisani prema postupcima države bez obzira na određene pozitivne odluke ili sa druge strane pružaju punu podršku nosiocima vlasti.¹⁰⁴ Posebna vrsta pritisaka i dalje se uočava sa unutrašnje strane, od strane upravljačkog dela, vlasnika koji se vođe procenama marketinških timova u postavljanju i proceni ciljeva, pa samim tim i uticaja na rad urednika i redakcije. Urednici se postavljaju kao pogodni, te kroz takozvanu meku cenzuru¹⁰⁵ kontrolišu pisanje novinara.¹⁰⁶

B3 Uređivačka nezavisnost u javnim medijskim servisima

Da li javni medijski servisi imaju usvojene kodekse ponašanja novinara i uredničke nezavisnosti? Da li se novinari pridržavaju ovog kodeksa?

Zakonom o JMS propisana je uređivačka nezavisnost javnih medijskih servisa, a statuti u RTS i RTV predviđaju nezavisnost uređivačke politike i zabranu svakog oblika cenzure ili nezakonitog uticaja na redakciju i novinare. Radio televizija Srbije usvojila je krajem 2022. godine Etički kodeks.¹⁰⁷ Dokumentom su uređeni standardi postupanja zaposlenih, zasnovani na poštovanju ljudskog dostojanstva i uvažavanju ljudskih prava. Kodeksom su predviđene odredbe o sukobu interesa, zabrani korišćenja poverljivih informacija i poslovnih mogućnosti u

ličnom interesu, kao i profesionalnim standardima i etičkim načelima. Prema međunarodnim istraživanjima, javni medijski servisi u Srbiji su i dalje u grupi zarobljenih medija koji su pod određenom kontrolom države ili u njenom vlasništvu.¹⁰⁸

Da li organi javnih medijskih servisa imaju postavljena interna organizaciona pravila kako bi redakcije bile nezavisne od organa upravljanja? Da li se poštuju ta pravila?

U okviru javnih medijskih servisa nema posebnih internih organizacionih pravila kojima bi redakcije dobile veću nezavisnost u odnosu na upravljačka tela. Novi etički kodeks RTS-a ne uređuje organizaciona pravila koja bi odvojila redakcije od menadžmenta. Bez obzira na postojanje zakonskih odredaba, ova nezavisnost ipak i dalje nije ostvarena.¹⁰⁹

Koji su najčešći oblici pritiska koji Vlada vrši na redakcije ili pojedine novinare u javnim medijskim servisima? Koji je najilustrativniji primer pritiska Vlade na rad čitavih redakcija ili pojedinih novinara u proteklih godinu dana?

Novinari smatraju da postoji veoma izražen politički pritisak na urednike, a samim tim i novinare, te da je to jedan od razloga vidljivog izostanka važnih tema za javnost, autocenzure i meke cenzure. Novinari čije se priče odbijaju od strane uredništva i koji se kritički odnose prema postupcima predstavnika vlasti pod posebnim su pritiscima. Kao jedan od načina pritiska beležimo primere mobinga od strane urednika i kolega novinara.¹¹⁰ Kao oblik pritiska uočavaju se oštre izjave premijerke, targetiranje i etiketiranje pojedinih medija kao neprijatelja Srbije. Na udaru su najviše bili televizija N1 i list Danas.¹¹¹

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Prikrivena kontrola ili „meka cenzura“ (eng. soft censorship) je teško vidljiv i indirektan, ali veoma efikasan mehanizam kontrole medija koji umanjuje novinarsku nezavisnost, ograničava slobodu izražavanja i sužava demokratsku debatu. Tri osnovna oblika prikrivene kontrole su (prema podeli Open Society Institute Justice Initiative): zloupotreba javnih fondova i monopola; zloupotreba regulatorne i inspekcijske moći i paralegalni pritisci (licenciranje, poreske olakšice i sl.)

¹⁰⁶ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

¹⁰⁷ Etički kodeks Javne medijske ustanove RTS, pristupljeno 10.01.2023: <https://www.rts.rs/rtss/avni-servis/pravni-akti/1395700/dokumenta-upravnaog-odbora.html>

¹⁰⁸ The State of State Media – A Global Analysis of the Editorial Independence of State Media Based on the State Media Matrix (2022 Edition): pristupljeno na 14.02.2023. <http://journalismresearch.org/wp-content/uploads/2022/10/State-Media-2022.pdf>

¹⁰⁹ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Danas, „N1 na meti premijerke Brnabić: Veći šou od Rade Trajković su „profesionalni“ mediji koji je goste“, 22.08.2022, pristupljeno: <https://www.danas.rs/vesti/politika/n1-na-meti-premierke-brnabic-veci-sou-od-rade-trajkovic-su-profesionalni-mediji-koji-je-goste/>

B4 Uređivačka nezavisnost u neprofitnim medijima

Da li su neprofitni mediji usvojili kodeks ponašanja novinara i uređivačke nezavisnosti? Da li se novinari pridržavaju kodeksa? Koji su najčešći oblici pritiska na neprofitne medije?

Neprofitni mediji uglavnom nemaju svoje posebne etičke kodekse, već se pridržavaju Kodeksa novinara Srbije, ali su razvili interne dokumente kojima dodatno uređuju svoj rad. Centar za istraživačko novinarstvo Srbije – CINS, Insajder, Balkanska istraživačka mreža – BIRN i portal KRIK razvili su svoje interne akte, a BIRN ima i svoj etički kodeks. Neprofitni mediji i njihovi novinari najčešće su mete pritiska, uvreda, targetiranja i brutalnih napada, poput stavljanja u negativan kontekst i targetiranja u javnosti od strane najviših predstavnika vlasti ili novinara tabloidnih medija koji su naklonjeni vlastima, posebno u udarnim emisijama na medijima sa nacionalnom pokrivenošću, kampanja blaćenja, različitih organizovanih pritiska i uvreda na društvenim mrežama, do uvreda koje novinari doživljavaju uživo na konferencijama za štampu od strane visokih predstavnika vlasti.¹¹²

Koji je najilustrativniji primer pritiska na neprofitne medije?

U 2022. godini najilustrativniji primeri su SLAPP tužbe protiv istraživačkog portala KRIK. U poslednjoj godini KRIK vodi 10 postupaka u kojima su tuženi za različite vidove navodnih povreda ugleda i časti, upotrebu ličnih podataka, navodno iznošenje netačnih podataka. Od sudova se traži da kazne KRIK novčanim kaznama, a u jednom slučaju zahteva se čak i zatvorska kazna. Novinari i urednici KRIK-a tuženi su od strane ministara, političara, bivših političara, moćnika i biznismena koji ne prezaju od tužbi čak i za prenošenje saopštenja ili iznetih dokaza na javnim sudskim pretresima. SLAPP tužbe izazvale su brojne reakcije, a u izveštaju Evropske komisije posebno se navode tužbe protiv nezavisnih novinara.¹¹³

112 Istaknuto od strane novinarki i novinara u okviru fokus grupa koje su realizovane u januaru 2023.

113 KRIK, "Bilcik: Vlast u Srbiji da sankcionise pritiske na medije, posebno SLAPP tužbe protiv KRIK-a", 24.01.2023, pristupljeno 24. 01.2023 <https://www.krik.rs/bilcik-vlast-u-srbiji-da-sankcionise-pritiske-na-medije-posebno-slapp-tuzbe-protiv-krik-a/>

B5 Sloboda novinara u procesu proizvodnje vesti

Koliko slobode imaju novinari u odabiru vesti na kojima rade i u odluci koje aspekte priče treba naglasiti?

Sloboda kod odabira tema na kojima će novinari raditi zavisi od medija u kojem su novinari angažovani, odnosno organizacije i uređivačke politike koja se sprovodi u tom mediju. U istraživačkim medijima novinari i urednici najčešće zajednički odlučuju o pričama koje pripremaju. U javnim medijskim servisima osetljive društveno-političke teme su poželjne samo ukoliko nisu negativne prema nosiocima vlasti. Primeri pokazuju da neki novinari ne dobijaju priliku da rade tekstove godinama ili da se njihovi prilozi nikada ne objave. Predlozi tema i posebno isticanje nekih aspekata priča na kojima novinari rade utiče dalje na njihov položaj u samom mediju.¹¹⁴

Koliko često novinari prisustvuju uređivačkim kolegijumima (uredničkim sastancima ili dodeljivanju zadataka izveštaičima)?

Novinari uglavnom učestvuju u radu redakcije i uredništva kroz radne sastanke i kolegijume. U manjim medijima novinari se angažuju kroz učešće na redakcijskim sastancima, dok u većim medijima ne učestvuju, već se uglavnom odvojeno dogovaraju sa svojim urednicima. Za razliku od javnih medijskih servisa, u neprofitnim istraživačkim portalima u kojima je sloboda odlučivanja i rasprava o odabiru vesti na mnogo višem nivou, postoji kvalitetniji odnos i dogovor sa urednicima.¹¹⁵

Kakvi su stavovi novinara u vezi s novinarskom etikom?

Novinarska etika u radu u velikoj meri zavisi od medija u kojem je novinar angažovan, pa se novinari ponašaju u skladu sa uređivačkom politikom medija. Novinari u tabloidima bez ikakvih ograda krše etičke standarde, povređujući i ugrožavajući privatnost, podatke o ličnosti i ljudska prava, iznoseći detalje o posebno teškim slučajevima, zdravstveno stanje dece i građana, nasilje nad decom i ženama, nestanke i druge teške prilike građana. Primera radi, provladin tabloid Informer je više puta kršio Kodeks novinara. Komisija za žalbe pri Savetu za štampu im je od početka 2020. do juna 2022. godine izrekla 23 javne opomene.¹¹⁶ Kada su u pitanju razlozi zbog kojih novinari pišu neetički, uglavnom se

114 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

115 Ibid.

116 Podaci Saveta za štampu

objašnjava time da to publika traži, kao i nekažnjivošću koja im omogućava da tako nastave da rade.

Koliko novinara prijavljuje cenzuru od strane urednika? Koliko novinara izveštava da su podlegli autocenzuri zbog straha, gubitka posla ili drugih rizika?

U Srbiji novinari ne prijavljuju slučajeve cenzure, ali su izloženi različitim oblicima pritisaka. Od svih oblika cenzure koji su prisutni u medijima, autocenzura je najizraženija i povezuje se sa problemima ekonomske i finansijske prirode, odnosno stabilnošću same pozicije novinara. Novinari u Srbiji ne smeju previše da rizikuju da ne bi bili otpušteni. Broj novinara koji podležu autocenzuri je nepoznat.¹¹⁷

B6 Ekonomski položaj novinarki

Da li novinarka rade u lošijim radnim uslovima u poređenju sa svojim kolegama? Da li potpisuju ugovore o radu jednako često kao i muškarci?

Položaj novinarki u radnom okruženju lošiji je u odnosu na položaj novinara.¹¹⁸ Zvanični podaci pokazuju da je u medijima u Srbiji uposleno 5.860 novinarki, što znači da u medijima radi manji broj žena u odnosu na muškarce (45.5%).¹¹⁹ Sa druge strane, žene u medijima su manje plaćene, samim tim što su na nižim pozicijama, iako je njihova odgovornost na terenu zaista velika.¹²⁰ Iako nema puno podataka o uporednom odnosu potpisanih ugovora o radu, novinarka više teže ka sigurnosti ugovora na neodređeno, za razliku od kolega.¹²¹ Položaj istraživačkih novinarki je uslovljen preklapanjem dve sfere – zahtevima njihove profesije i privatnog života, jer im radno vreme nije jasno definisano, imaju male plate, nesiguran radni status i izložene su ogromnom iscrpljivanju. U srpskom društvu i dalje je utemeljeno mišljenje da su politika, ekonomija i korupcija više teme za muškarce, a da su za žene rezervisane „lepše” teme.¹²²

Da li žene imaju tendenciju da zauzimaju vodeće uredničke funkcije u redakcijama koliko i muškarci?

U većini redakcija radi više žena, međutim na uredničkim pozicijama se nalazi veći broj muškaraca. Razlog tome je i pozicija moći urednika, koja prema stavovima novinarki i novinara predstavlja primarniji cilj muškarcima koji rade u medijima.¹²³ Više od 60 odsto ljudi zaposlenih u medijima čine žene, a samo 18 odsto njih se nalazi na poziciji glavne urednice, uglavnom na onlajn portalima, dok u u štampanim medijima nema nijedne glavne urednice.¹²⁴

Kolike su plate novinarki u poređenju sa novinarima?

U odnosu na uslove rada i položaj, plate novinarki su gotovo identične kao i plate novinara. Sa druge strane, istraživanja pokazuju da su žene u medijima manje plaćene, samim tim što su na nižim pozicijama „iako je njihova odgovornost na terenu zaista velika”.¹²⁵

Da li su novinarka predmet specifičnih pritisaka zasnovanih na polu?

Novinarka su često predmet rodno zasnovanih pritisaka. Takvi pritisci su brojni i posledica su specifičnog društvenog konteksta i odnosa prema ženama. Posebno se ispoljavaju u odnosu prema novinarkama za koje sredina smatra da ne treba da rade posao koji obavljaju. Pritisci se ispoljavaju kako unutar same redakcije tako i od strane spoljnih faktora. I dalje su posebno teški pritisci na internetu i društvenim mrežama i broj takvih incidenata sa posebno seksualnom konotacijom se značajno uvećava jer kod građana ili ne postoji svest o činjenju uvrede ili napada ili sa druge strane smatraju da se ovakvi postupci neće kažnjavati. Novinarka su predmet neprikladnih komentara zbog svojih fizičkih osobina i izgleda, načina oblačenja.¹²⁶

117 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

118 Ibid.

119 Podaci Republičkog zavoda za statistiku za 2022. godinu.

120 Danas, "Sanja Pavlović (AŽC): U medijima 60 odsto zaposlenih čine žene, a samo 18 odsto njih je na poziciji glavne urednice", 12.07.2022, pristupljeno: <https://www.cenzolovka.rs/scena/sanja-pavlovic-azc-u-medijima-60-odsto-zaposlenih-cine-zene-a-samo-18-odsto-njih-je-na-poziciji-glavne-urednice/>

121 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

122 CINS, "Moraš da budeš super žena – (Samo)percepcija položaja istraživačkih novinarki u Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji", Beograd:2023, autorka Marijana Stojčić, pristupljeno 25.02.2023, <https://www.cins.rs/wp-content/uploads/2023/02/Samo-percepcija-polozaja-istrazivackih-novinarki-u-Crnj-Gori-Severnoj-Makedoniji-i-Srbiji-CINS-istrazivanje.pdf>

123 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

124 Danas, "Sanja Pavlović (AŽC): U medijima 60 odsto zaposlenih čine žene, a samo 18 odsto njih je na poziciji glavne urednice", 12.07.2022, pristupljeno: <https://www.cenzolovka.rs/scena/sanja-pavlovic-azc-u-medijima-60-odsto-zaposlenih-cine-zene-a-samo-18-odsto-njih-je-na-poziciji-glavne-urednice/>

125 Ibid.

126 Istaknuto od strane novinarki i novinara u okviru fokus grupa koje su realizovane u januaru 2023.

C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti

U 2022. godini u bazi napada na novinare Safejournalists mreže (Safejournalists.net), u Srbiji je registrovano ukupno 56 incidentnih događaja koji su zabeleženi kao slučajevi napada na novinare i medijske uposlenike. Republičko javno tužilaštvo je u skladu sa svojim podacima o primljenim krivičnim prijavama i obaveštenjima redovno objavljivalo podatke o primljenim prijavama i obaveštenjima i zabeležilo manji broj incidenata na štetu novinara.

Verbalne pretnje i uznemiravanja

Prethodnu godinu obeležio je pad broja pretnji, zastrašivanja i uznemiravanja novinara. Zabeleženo je 8 slučajeva različitih oblika verbalnih pretnji i uznemiravanja, najčešće izrečenih putem interneta, odnosno društvenih mreža, ali najteži oblici učinjeni su fizičkim putem. Najteži oblik je oblepljivanje grada Vranja nalepnicama sa likom Verana Matića, i to nakon posete Stalne radne grupe za podizanje nivoa bezbednosti novinara (u daljem tekstu: SRG) gradu Vranju i OK radiju kao vidu podrške zbog slučaja podizanja zida od strane vlasnika nelegalnog objekta kockarnice, čime je sedište OK radija gotovo blokirano i zazidano. Nakon ovih uznemiravanja i pretnji, novinar Matić i urednica lista Jug Pres iz Leskovca Ljiljana Stojanović dobili su policijsku zaštitu. Uprkos ugrožavanju bezbednosti, slučaj je odbačen na sudu.

Tabela 2: Broj registrovanih napada na novinare/ke u 2022. godini

Kategorije	Broj	Opis
Verbalne pretnje, pritisci i uznemiravanje Verbalne pretnje i uznemiravanja uključuju: – - nadzor ili praćenje; – - uznemirujuće telefonske pozive; – - proizvoljno sudsko ili administrativno uznemiravanje; – - agresivne izjave javnih zvaničnika; – - druge oblike pritisaka koji mogu ugroziti sigurnost novinara u obavljanju svog posla. Ove vrste pretnji ne uključuju mobing i maltretiranje u radnom okruženju.	8	– Emitovanje filma „Meta porodica” (Stevan Dojčinović, Branko Čečen, Slobodan Georgiev i Zoran Kesić) koje se povezuje sa navodnim pokušajem atentata na predsednika Srbije; – targetiranje medija u Vojvodini (Portal 021, Luftika, Autonomija, VOICE, NDNV) i nazivanje medijskom mafijom; – targetiranje i optužbe na račun KoSSev od strane Srpske liste; – oblepljivanje poternicama sa likom Verana Matića u Vranju; – targetiranje i optužbe na račun Jelene Zorić od strane bivše državne sekretarke u emisiji na TV Happy; – targetiranje Verana Matića u listu Informer, objavljivanjem delova teksta iz navodne knjige Zvezdana Jovanovića, osuđenog za ubistvo premijera Đinđića; – zalepljene nalepnice sa adresom prebivališta Nenada Kulačina u Beogradu; – verbalne pretnje ekipi Za Medija; snimatelj Davor Pujić uz psovke sprečen da snimi inspekcijску kontrolu;
Pretnje smrću i fizičkoj bezbednosti novinara Ovo može uključivati: – pretnje ubistvima novinara, njihovih prijatelja, porodica ili izvora informacija; – referiranje na nanošenje fizičkih povreda novinarima, prijateljima novinara, njihovim porodicama ili izvorima. Pretnje mogu biti: – upućene direktno ili putem trećih lica; – upućene elektronskim putem ili putem komunikacije licem u lice; – implicitne kao i eksplicitne.	23	– Pretnja smrću na Fejsbuku Nedimu Sejdinoviću; – pretnje Milanu Stojanoviću iz Niša; – pretnje napadom i smrću Nikoli Krstiću na Tviteru i Instagramu; – pretnje smrću Miljku Stojanoviću na Fejsbuku; – verbalne pretnje na Fejsbuku Verici Marinčić; – ozbiljne verbalne pretnje novinarima i zaposlenima u OK radiju u Vranju; – pretnje licem u lice ekipi TV Nova S; – verbalne pretnje novinarki Kseniji Pavkov ispred kineske fabrike u Zrenjaninu; – verbalne pretnje Dinku Gruhonjiću i njegovoj porodici putem grafita; – pretnja napadom Marku Vidojkoviću na Instagramu; – verbalne pretnje na društvenim mrežama Isidori Kovačević iz Podrinjskih; – verbalne pretnje napadom ekipi Nova S na Banovom brdu u Beogradu; – pretnje Nemanji Todoroviću na društvenim mrežama; – grube verbalne pretnje na Instagramu Peru Jovoviću; – pretnje fizičkoj bezbednosti telefonom Dragojlu Blagojeviću; – pretnje smrću urednici i novinarki Kurira putem SMS-a; – pretnje povređivanjem putem imejla uredniku postala Danas Bojanu Cvejiću; – ozbiljne pretnje napadom Marku Vidojkoviću i Nenadu Kulačinu na društvenim mrežama; – pretnje napadom licem u lice Slobodanu Dukiću; – pretnja na društvenim mrežama teškim telesnim povredama Jeleni Skenderiji; – obnovljene pretnje Vladimiru Mitriću koji se 18 godina nalazi pod policijskom zaštitom; – pretnje Jeleni Obučini na društvenim mrežama, nabijanjem na kolac i spaljivanjem, prikazano u seksualizovanom kontekstu.
Napadi na novinare Vrste stvarnih napada mogu uključivati stvarnu fizičku ili mentalnu povredu, otmicu, upad u kuće/kancelarije, zaplenjenu opremu, samovoljno zadržavanje, neuspešne pokušaje atentata itd.	10	– Fizički napad na Slavicu Panić i pokušaj izbijanja telefona iz ruke; – napad na Marijanu Kutlaču na ulici; – fizički napad i kamenovanje ekipe Bugarske nacionalne televizije kod rudnika u blizini Dimitrovgada; – fizički napad na novinarku Nova S za vreme Evroprajda; – fizički napad na novinara i snimatelja ekipe TV N1 za vreme Evroprajda; – pretnje i odgurivanje ekipe Tanjuga ispred Hrama Svetog Save; – fizički napad na Petra Gajića; – fizički napad na Dragana J. Vučićevića ispred sedišta Informera; – fizički napad na skupu na novinarku RTS-a Tamaru Tankosić; – fizički napad i pretnje Emiliji Marić u Novom Sadu;
Ubistva novinara (u poslednjih 15-20 godina) Vrste ubistava mogu uključivati ubistva novinara u unakrsnoj vatri, atentate, ubistvo u eksploziji.	1	– Milan Pantić ubijen brutalnim udarcima metalnom šipkom, u Jagodini 11.06.2001. godine.

Kategorije	Broj	Opis
Pretnje i napadi na medijske institucije, organizacije, medije i udruženja novinara Stvarni napadi na imovinu medija i organizacija, njihovo osoblje, zaplenjenu opremu, agresivne izjave javnih zvaničnika itd. Takođe, pretnje i napadi mogu da uključuju neke od gore navedenih kategorija.	15	<ul style="list-style-type: none"> – Pretnje na društvenim mrežama smrću redakciji i novinarima TV N1; – fizičko oštećenje ulaza u redakcije više medija: Panon RTV, Subotički mađarski radio, Mađar So, i Het Nap; – pretnja putem imejla redakciji TV N1; – pretnje redakciji lista Danas putem imejla; – pretnje postavljanjem bombe u prostorijama više medija sa teritorije Kosova i Metohije; – pretnja postavljanjem bombe u Bečejskom mozaiku; – pretnja postavljanjem bombe u prostorije RTV u Novom Sadu; – razbijanje stakla na automobilima RTV Podrinja u Šapcu; – pretnja postavljanjem bombe UNS-u u Beogradu; – pretnja postavljanjem bombe RTS-u i Radio Beogradu; – pretnja postavljanjem bombe RTS-u u Beogradu; – pretnja redakciji lista Danas putem komentara na sajtu; – pretnje postavljanjem bombe redakciji Kosovo Online i listovima u okviru Adria Media Group; – teške pretnje da će proći kao redakcije lista „Šarli Ebdo” novinarima dnevnog lista i portala Danas putem imejla; – Simo Spasić prišao automobilu televizije N1 parkiranom kod „zida heroja sa Košara” i stavio deo zaštitne ograde na haubu.

Pretnje po život i fizičku bezbednost novinara

Broj ozbiljnih verbalnih pretnji je u odnosu na prethodnu godinu u padu, pa je ubeleženo 23 takva slučaja. Ono što karakteriše ove pretnje su pojedinačni teški oblici, poput terorističkih pretnji napadom redakciji lista i portala Danas i veoma teške pretnje novinarkama koje su izveštavale ispred kineske fabrike u Zrenjaninu. Uprkos brzim reakcijama, nijedan od ovih slučajeva nije rešen. Novinarka Jelena Obućina dobila je brutalne pretnje na društvenim mrežama nakon što je tabloid Alo zlonamereno protumačio njen uvod u dnevnik u kojem ona žargonski kaže da će se Vučić „pokopati” ako se ne „opameti” po pitanju Kosova i sankcija Rusiji. Ovi mediji su u tekstovima potpuno pogrešeno preneli: „Vučiću ili priznaj Kosovo ili ćeš biti pokopan – tajkunski mediji ponovo prete predsedniku Srbije”, i na taj način novinarku izložili opasnosti, nakon čega su usledile uvrede i pretnje na društvenim mrežama, a u jednoj od njih preti se nabijanjem na kolac i spaljivanjem. Postupak je i dalje u toku.

Broj fizičkih napada

Broj fizičkih napada je u 2022. godini nešto viši u odnosu na prethodnu godinu, pa je zabeleženo 10 takvih slučajeva. Fizički napadi vezuju se za izveštavanje novinara sa različitih protesta i drugih događaja u kojima su se učesnici nasilno ponašali, ali i za izolovane pojedinačne događaje sa kojih su izveštavali mediji poput Nova S ili N1.

Broj i vrste ubistava novinara

Srbija je u poslednjih 29 godina svedočila izvršenju tri ubistva novinara. Jedini slučaj u kojem je učinjen napredak jeste rešavanje ubistva novinara Slavka Ćuruvije, glavnog urednika i vlasnika Dnevnog telegrafa, koje se dogodilo 1999. godine. Posle donete presude u 2019. godini, kojom je Specijalni sud u Beogradu doneo prvostepenu presudu i osudio četvoricu optuženih pripadnika nekadašnjeg resora Državne bezbednosti, kao i uloženi žalbi 07.09.2020. godine, Apelacioni sud u Beogradu usvojio je žalbe i poništio prvostepenu presudu. Nakon više odloženih ročišta, 02.12.2021. godine, po ponovljenom suđenju, doneta je nova presuda. Sudsko veće Specijalnog suda je u ponovljenom postupku proglasilo krivim nekadašnje pripadnike Službe državne bezbednosti (SDB) Radomira Markovića, Milana Radonjića, Ratka Romića i Miroslava Kuraka za ubistvo novinara i izdavača Slavka Ćuruvije. Sud je Radomira Markovića i Milana Radonjića osudio na po 30 godina zatvora, a Ratka Romića i Miroslava Kuraka na po 20 godina. Nakon nove usvojene žalbe pred Apelacionim sudom 6. septembra 2022. započeto je novo suđenje.

U slučaju iz 1994. godine, kada je nastradala Radislava Dada Vujasinović, novinarka magazina Duga, kao i u drugom slučaju iz 2001. godine, kada je ubijen novinar Milan Pantić, dopisnik Večernjih novosti iz Jagodine, i dalje nema jasnog napretka. Oba slučaja se nalaze u predistražnom postupku. U slučaju ubistva Milana Pantića postupak je u 2022. godini premešten u Specijalno tužilaštvo u Beogradu, koje je nastavilo razmatranje po postojećim dokazima. Novinar Dejan Anastasijević nije dočekao razrešenje slučaja pokušaja ubistva iz 2007. godine, koji se tada na sreću završio bez posledica po njega. Slučaj se i dalje nalazi u predistražnoj fazi. Do danas

nije rasvetljeno ko je izvršio napad niti ko su bili njegovi naručioci.

Broj i vrste pretnji i napada na medijske institucije, organizacije, medije i udruženja novinara

Broj napada i pretnji medijskim kućama je identičan kao i 2021. godine. Zabeleženo je 13 takvih incidenata, najviše prema ekipama Nova S i TV N1. Specifična situacija usled rata u Ukrajini dovela je do naglog porasta broja pretnji postavljanjem bombi, međutim nijedna od ovih pretnji se nije pokazala kao tačna. Novinarske ekipe su vređane, prećeno im je, napadane su fizički, a na meti se našla i njihova osnovna oprema. Građani u nekoliko slučajeva nisu dozvoljavali izveštavanje sa javnih površina. Sa druge strane, veliki broj postupaka nalazi se u predistražnim ili istražnim fazama, bez napretka.

C2 Ponašanje institucija i političkih aktera u vezi sa zaštitom novinara

Postoje li posebne odredbe u zakonima ili drugim mehanizmima čiji je cilj podrška bezbednosti novinara, uživo i onlajn?

Krivični zakonik RS prepoznaje „lica koja obavljaju poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavljaju”, koja se odnose na novinare, medijske radnike ali i druga lica koja izveštavaju u javnom interesu, i obuhvata tri krivična dela koja se u svojim posebnim delovima direktno odnose na ugrožavanje ili oštećivanje novinara.¹²⁷ U poslednjih godinu dana razmatraju se izmene zakonika u cilju ojačavanja dela koja se mogu lakše i efikasnije dokazivati, a oslikavaju realnost pretnji koje novinari doživljavaju. Kroz rad Stalne radne grupe za podizanje nivoa bezbednosti novinara prepoznato je 27 novih posebnih krivičnih dela koja se prilikom prijavljivanja incidentnih događaja i daljeg postupanja od strane nadležnih javnih tužilaštava i MUP-a mogu razmatrati kao neka dela koja se čine na štetu novinara.¹²⁸ Najvažniji i najefikasniji mehanizam je razvijen u okviru SRG koju čine Republičko javno tuži-

laštvo (RJT), MUP i šest novinarskih udruženja i asocijacija,¹²⁹ sa razvijenim sistemom kontakt tačaka za prijavu i praćenje incidentnih događaja na štetu novinara koji prijavljuje i proverava tok postupaka koji su pokrenuti i reaguje u slučaju uočavanja određenih nepravilnosti.

Postoje li dokumenti (protokoli, poslovnici itd.) koje su usvojile državne institucije i koji daju dodatne smernice vojsci i policiji kako da postupaju sa novinarima?

U Srbiji je sačinjeno više protokola i dokumenata koji daju smernice o radu sa novinarima koji su napadnuti. U okviru rada Stalne radne grupe već godinama postoji sistem kontakt tačaka i uvedeno je novih 27 krivičnih dela koja se mogu razmatrati kao dela učinjena na štetu novinara. Izrađena su interna uputstva od strane MUP-a i Republičkog javnog tužilaštva sa ciljem unapređivanja sistema prijema prijave i postupanja u slučajevima napada na novinare. Uputstvo MUP-a iz 2018. podrazumeva hitno postupanje policijskih službenika u slučajevima napada na novinare, povezivanje postupajućih službenika sa kontakt tačkama, bolju internu kontrolu postupka i izveštavanje oštećenih. RJT je 2021. donelo Opšte obavezno uputstvo čiju osnovu čini krivično delo ugrožavanja sigurnosti iz člana 138, stav 3 Krivičnog zakonika i u praksi je značajno ubrzalo postupanje javnih tužilaca na period od 24 časa do 48 časova od preuzimanja predmeta, povećalo broj kontakt tačaka u svakom javnom tužilaštvu, beleženje posebnih evidencija, ali i mogućnost pokretanja disciplinskog postupka protiv javnog tužioca koji ne postupi po odredbama obaveznog uputstva.¹³⁰

Postoje li mehanizmi za praćenje i izveštavanje o pretnjama, uznemiravanju i nasilju prema novinarima? Objavljuju li državne institucije podatke o napadima na novinare i nekažnjavanju?

U Srbiji su razvijeni mehanizmi za praćenje i izveštavanje o incidentima na štetu novinara. Od 2016. godine evidencije vode Republičko javno tužilaštvo (RJT) i Ministarstvo unutrašnjih poslova. RJT na kvartalnom nivou sačinjava obaveštenje o postupanju javnih tužilaštava u vezi sa krivičnim delima izvršenim na štetu novinara i dostavlja ga svim članovima SRG, kao i statističke podatke o promenama u odnosu

¹²⁷ Tri krivična dela koja se odnose na ugrožavanje sigurnosti lica koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja: „Ugrožavanje sigurnosti” iz člana 138, stav 3, „Teško ubistvo” iz člana 114, stav 1, tačka 8 i „Teška telesna povreda” iz člana 121, stav 6 Krivičnog zakonika.

¹²⁸ Zaključak radne grupe za analizu Krivičnog zakonika, republičko javno tužilaštvo, pristupljeno: <http://www.rjt.gov.rs/assets/Zaklju%C4%8Dak%20radne%20podgrupe%20za%20analizu%20Krivi%C4%8Dnog%20zakonika.pdf>

¹²⁹ Udruženje novinara Srbije, Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vajvodine, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Asocijacija medija, Asocijacija onlajn medija i Udruženje novinara Vajvodine (čiji je rad u međuvremenu zamrznut uz potonji izlazak iz Sporazuma i Stalne radne grupe).

¹³⁰ Zakon o javnom tužilaštvu, „Činjenje disciplinskog prekršaja” iz člana 104, stav 1, tačka 4. i 5.

na prethodne godine, koji se objavljuju na posebno istaknutoj stranici u okviru zvaničnog sajta RJT.¹³¹ MUP svoje evidencije vodi interno i ne dostavlja podatke o napadima na novinare. Posebni mehanizmi za praćenje slučajeva razvijeni su i u okviru sistema kontakt tačaka iz novinarskih udruženja i asocijacija, kontakt tačaka jav-

nih tužilaca i službenika MUP-a, koji prate i razmatraju incidentne događaje. Najvažniji mehanizmi za praćenje i izveštavanje o slučajevima pretnji i napada na novinare i dalje su novinarska udruženja i asocijacije (NUNS i UNS) koji prikupljaju, objavljuju podatke i reaguju saopštenjima na uočene događaje.¹³²

131 RJT, Bezbednost novinara. pristupljeno: <http://www.rjt.gov.rs/sr/bezbednost-novinara>

132 Ibid

Tabela 3: Hronika najtežih sudskih slučajeva koji se odnose na novinare/ke u poslednjih 5 godina

Godina	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Slučaj					
KRIK Nakon istraživanja imovine državnih funkcionera 15.07.2016. putem društvenih mreža redakcija KRIK-a je primila pretnje da ih „treba postrojiti i streljati kao strane agente u Srbiji”.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom. – Upućena zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom. – Upućena zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći	– Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.
Nihad Ibrahimkadić Novinar je 05.01.2017. povređen u napadu u blizini železničke stanice u Beogradu.	– U odnosu na dva lica odbačene krivične prijave. – Predmet prebačen u evidenciju nepoznatih počinilaca – Nastavljeno preduzimanje dokaznih radnji.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.
Marija Vučić Nakon objavljivanja teksta putem društvene mreže Fejsbuk, novinarka je 24.06.2017. primila pretnje: „Kamenjarko, ici ćeš pod mač ubrzo.”	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.
Dragana Pećo Novinarki Dragani Pećo 07.07.2017. objen je stan dok je ona bila van Beograda.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.
Željko Matorčević 09.10.2018. novinara je fizički napala neidentifikovana osoba.	– Slučaj je prijavljen policiji.	– Tužilaštvo je donelo rešenje o odbačaju krivične prijave. – Uložen je prigovor od strane oštećenog.	– Tužilaštvo je donelo rešenje o odbačaju krivične prijave. – Uložen je prigovor od strane oštećenog. – Usvojen prigovor, zakazan nastavak sprovođenja dokaznih radnji.	Nakon preduzimanja dodatnih dokaznih radnji, doneto je rešenje o odbačaju krivične prijave protiv prijavljenog lica. Predmet je zaveden u evidenciju nepoznatih izvršilaca do otkrivanja identiteta i preduzimanja daljih dokaznih radnji.	Nema napretka. Predmet se i dalje nalazi u evidenciji nepoznatih izvršilaca do otkrivanja identiteta i preduzimanja daljih dokaznih radnji.

Slučaj	Godina 2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Milan Jovanović Novinaru je 12.12.2018. najpre zapaljena garaža, a vatra se proširila na celu porodičnu kuću u Grockoj.	<ul style="list-style-type: none"> – Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu je podnelo optužni akt. – Sudski postupak je u toku. – Od ukupno 7 glavnih pretresa, održana su samo tri. 	– Sudski postupak u toku.	– Sudski postupak i dalje u toku.	Održano je 8 ročišta. Dragoljub Simonović osuđen je prvostepenom presudom 23. februara na četiri godine i tri meseca zatvora. Drugi osnovni sud u Beogradu izrekao je istu kaznu i Aleksandru Marinkoviću koji je u bekstvu, kao neposrednom izvršiocu, za koga je utvrđeno da je ubacio molotovljev koktel u garažu Jovanovićeve kuće. Na četiri godine osuđen je Vladimir Mihailović za koga je utvrđeno da je kao posrednik pronašao izvršioca dela. Igor Novaković osuđen je u novembru 2021. godine po istoj optužnici. Žalbeni postupak je još u toku. Apelacioni sud je presudu ukinuo u decembru 2021. zbog proceduralnih razloga, uvažavajući sve žalbe advokata odbrane.	U toku je suđenje pred prvostepenim sudom, u ponovljenom postupku. Suđenje je počelo 6. septembra 2022. godine.
Žikica Stevanović Novinar je brutalno pretučen od strane pripadnika Žandarmerije MUP-a za vreme nasilnih demonstracija 07.07.2020. godine. Stevanović je zadobio više teških udaraca, posebno u predelu glave iako je pokazivao novinarsku legitimaciju.			Podneta krivična prijava zbog zlostavljanja. Postupak u toku.	Podneta krivična prijava zbog zlostavljanja. Postupak u toku. U okviru MUP-a vodi se unutrašnja kontrola u postupanju službenika Žandarmerije	Postupak i dalje u toku. Unutrašnja kontrola MUP-a još uvek je u toku.
Andrija Vukelić Fotoreporter je brutalno pretučen nakon što je pokušao da načini fotografije sa skupa sipmatizera SNS-a u Šapcu 29.11.2021. Vukelić je gotovo ličnovan od grupe ljudi, pri čemu je zadobio više udaraca po glavi i telu, i ukraden mu je aparat.				Fotoreporter je prijavio fizički napad direktno u policijskoj stanici. Postupak je još uvek u toku.	

	Godina 2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Slučaj					
Redakcija lista i portala Danas Na službenu imejl adresu glavnog i odgovornog urednika Danasa Dragoljuba Petrovića, 6. novembra stigao je imejl u kojem se preti novinarima, urednicima i kolumnistima ovog lista. U imejlu se spominju novinari ovog lista i preti da će doživeti istu sudbinu kao redakcija francuskog satiričnog lista „Šarli Ebdo”.					Slučaj prijavljen Posebnom tužilaštvu za VTK i policiji. Na zahtev urednika Danasa izvršena procena bezbednosti celokupne redakcije i određeno obezbeđenje ispred zgrade i patroliranje pripadnika MUP-a. Postupak pred tužilaštvom se nalazi u fazi prikupljanja potrebnih podataka i obaveštenja.

Da li državne institucije prepoznaju napade na bezbednost novinara kao kršenje slobode izražavanja i krivičnog zakonika? Daju li vladini zvaničnici jasne izjave u kojima osuđuju napade na novinare?

Državne institucije prepoznaju napade na novinare kroz krivična dela predviđena Krivičnim zakonikom i prekršajnim delima u okviru Zakona o remećenju javnog reda i mira. Sa druge strane, predstavnici vlasti se oglašavaju samo u pojedinim slučajevima, i to kada su u pitanju teški fizički napadi, a i dalje često i sami iniciraju oštre napade. Selektivna i periodična reakcija, izostanak oštrih osuda na ozbiljne pritiske, targetiranja i optužbe prema novinarima govore o dvostrukim aršinima kada su u pitanju prepoznavanje i osude napada.

Da li državne institucije saraduju sa novinarskim organizacijama po pitanjima bezbednosti novinara?

Institucije saraduju sa novinarskim udruženjima i asocijacijama isključivo preko radnih grupa za bezbednost novinara i komunikacijom preko kontakt tačaka u novinarskim udruženjima i asocijacijama, koje su i dalje dobar način razmene informacija i saradnje. Međutim smatra se i da na ovaj način država pokušava da prikaže visok stepen napora za rešavanje problema bezbednosti novinara, pre svega međunarodnim faktorima, bez istinske posvećenosti da se zaista unapredi nivo bezbednosti novinara.¹³³

Da li državne institucije u slučajevima elektronskog nadzora poštuju slobodu izražavanja i privatnost? Koji je najnoviji slučaj elektronskog nadzora nad novinarima?

Nadzor nad elektronskim komunikacijama uređen je propisima koji precizno opisuju načine i slučajeve u kojima je to moguće činiti, kako se nadzor primenjuje od strane MUP-a.¹³⁴ Sa druge strane, u Srbiji nikakvim posebnim zakonom nije uređena oblast proizvodnje, prometa i korišćenja opreme za tajno prikupljanje podataka. Iako se u tom smislu iznose sumnje da se u Srbiji već u prethodnim godinama upotrebljava oprema za tajno prikupljanje podataka građana (slučaj navodnog prisluškivanja redakcije Nedeljnika i presretanja podataka iz 2020. godine), u 2022. godini nisu zabeleženi zvanični slučajevi elektronskog nadzora nad radom novinara.

C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi s pretnjama i nasiljem nad novinarima

Da li postoje posebne jedinice u sistemu pravosuđa posvećene istragama i krivičnom gonjenju pretnji i nasilja nad novinarima?

U Srbiji od 2013. godine postoji Komisija za razmatranje činjenica do kojih se došlo u istragama koje su vođene povodom ubistava novinara Slavka Ćuruvije, Milana Pantića i Dade Vujasinović. Osnovana je od strane

¹³³ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani u decembru 2022. i januaru 2023.

¹³⁴ Zakonik o krivičnom postupku, članovi od 161. do 173.

Vlade RS, a zadatak joj je da utvrdi plan i dinamiku prikupljanja činjenica, kao i druge okolnosti u vezi sa istragama o ubistvima, ali i da ostvari saradnju sa organima nadležnim za vođenje tih istraga, da na osnovu dobijenih informacija sačini pregled dosadašnjeg toka vođenih istraga, da iznese mišljenje o delotvornom načinu na koji bi se vođenje istrage moglo unaprediti i da predloži konkretne mere koje bi trebalo preduzeti. U vezi sa slučajem ubistva novinara Milana Pantića, Više javno tužilaštvo u Jagodini dostavilo je podatke Specijalnom tužilaštvu za organizovani kriminal koje je preuzelo slučaj i sada ponovo razmatra spise iz tog predmeta.¹³⁵

Da li državno tužilaštvo i Ministarstvo unutrašnjih poslova imaju odgovarajuće resurse za pokrivanje istraga pretnji i nasilja nad novinarima?

Republičko javno tužilaštvo i MUP obezbeđuju dobre resurse za rešavanje problema bezbednosti novinara. RJT je tužilačkim Obaveznom uputstvom predvideo ukupno 113 kontakt tačaka za bezbednost novinara u osnovnim, višim i apelacionom javnom tužilaštvu, što čini veoma dobar kapacitet za rad.¹³⁶ Sa druge strane, MUP u zavisnosti od raspoloživosti službenih lica raspolaze sa više od 100 policijskih službenika – kontakt tačaka na različitim nivoima u područnim, gradskim i opštinskim policijskim upravama, koje su zadužene da prate postupanje u slučajevima u kojima su po prijavi oštećeni novinari.

Da li se istrage zločina protiv novinara, uključujući zastrašivanje i pretnje, istražuju brzo, nepristrasno i efikasno?

Istrage prijavljenih incidentnih događaja na štetu novinara pokreću se brzo i hitno, međutim u u zavisnosti od slučaja, u narednim fazama se značajno usporavaju.¹³⁷ Predstavnici nadležnih organa, posebno javnog tužilaštva za visokotehnoški kriminal, pristupaju primljenim slučajevima veoma brzo, ne samo u skladu sa predviđenim uputstvima, već u roku od nekoliko sati. Sa druge strane, prikupljanje dokaza, tretman oštećenih novinarki i novinara izazivaju nezadovoljstvo kod oštećenih i stručne javnosti. Dalja istraga uglavnom zavisi od objektivnog elementa ostvarivosti izrečene pretnje, a subjektivni strah i osećaj ugroženosti novinara se veoma često zanemaruje. Kod postupanja tužilaca često se stvara utisak selektivnosti i neefikasnosti u pojedinim predmetima, koji otkrivaju brojne probleme kod razumevanja krivičnih dela prema novinarima. Iako je broj rešenih slučajeva uvećan, najveći broj slučajeva ne dospeva do sudova. U 2022. godini u javnim tužilaštvima podneta je 81 krivična prijava/izveštaj u vezi sa događajima izvršenim na štetu novinara. U 3 predmeta doneta je osuđujuća presuda, u 1 predmetu doneta je oslobađujuća presuda a postupak po žalbi javnog tužioca je u toku, u 8 predmeta doneto je rešenje o odbačaju krivične prijave, u 18 predmeta doneta je službena beleška da nema mesta pokretanju krivičnog postupka, u 6 predmeta u toku je postupak pred sudom po optužnom aktu javnog tužioca, a u 6 predmeta u toku je sprovođenje dokaznih radnji. U 32 predmeta podnet je zahtev za prikupljanje potrebnih obaveštenja, dok je u 2 predmeta podneta zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima. U 5 predmeta ni nakon preduzimanja mera u predistražnom postupku potencijalni učinilac nije identifikovan.¹³⁸

135 UNS, "Slučaj ubistva Milana Pantića preuzelo Tužilaštvo za organizovani kriminal", 30.10.2022, pristupljeno 21.01.2023. godine <https://www.uns.org.rs/sr/desk/UNS-news/136315/slucaj-ubistva-milana-pantica-preuzelo-tuzilastvo-za-organizovani-kriminal.html>

136 Bezbedni novinari, „Tužilaštvo“ pristupljeno: <https://bezbedninovinari.rs/article/24/tuzilastvo>

137 Tabela najtežih slučajeva u poslednjih 5 godina na stranama 33-35. ovog izveštaja

138 RJT, "Statistički izveštaj za 2022. Godinu", pristupljeno: <http://www.rjt.gov.rs/ci/%D0%91%D0%95%D0%97%D0%91%D0%95%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2-%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%90>

Da li se pružaju mere zaštite novinarima kada su potrebne kao odgovor na verodostojne pretnje njihovoj fizičkoj sigurnosti?

Mere zaštite koje se pružaju novinarima nisu uvek u skladu sa pretnjama koje trpe. Pored pojedinačnih slučajeva u kojima se reaguje adekvatno, brojni su primeri propusta da se novinari zaštite ili čak da im se pruži adekvatan odgovor u vezi sa zaštitom. Novinarima i članovima SRG Veranu Matiću i Ljiljani Stojanović izvršena je procena bezbednosti i dodeljena policijska pratnja na teritoriji gradova Vranja i Leskovca, a nakon izrečenih pretnji od strane tada optuženog Dejana Nikolića Kantara iz Vranja, kasnije osuđenog za ugrožavanje sigurnosti vlasnice i novinarkе OK radija Oliverе Vladković iz Vranja. MUP je usvojio interne akte za postupanje predstavnika policije sa žrtvama krivičnih dela u vezi sa unapređenjem položaja žrtava i svedoka krivičnih dela. Ove instrukcije biće obavezujuće za sve policijske službenike prilikom informisanja i procenjivanja rizika ranjivosti i potrebe za merama zaštite i podrške, međutim za sada nema podataka o primeni ovih akata.

Da li se u slučajevima pravosnažnih presuda sankcije izriču samo počiniocima ili i podstrekačima /nalogodavcima?

Sudska praksa u svom postupanju po podnetim optužnicama i donošenju odluka i dalje pokazuje različite rezultate. Sistemski važni slučajevi (poput slučaja ubistva Slavka Ćuruvije i paljenja kuće Milana Jovanovića) i dalje teškom mukom opstaju pred različitim sudskim instancama, a postupci su vraćeni na ponovna suđenja usled ogromnih formalnih i suštinskih propusta u radu postupajućih sudova. Međutim za praksu je važno da su u navedenim slučajevima izrečene presude ne samo direktnim izvršiocima već i nalogodavcima i podstrekačima. U 2022. godini izrečene su prvostepene, a u februaru 2023. godine i potvrđene presude kojima su izrečene kazne zatvora Dejanu Nikoliću Kantaru na 14 meseci, a Slaviši Kociću i Bojanu Tanaskoviću na po 8 meseci zatvora zbog ugrožavanja sigurnosti i izrečenih pretnji OK radiju iz Vranja. Presuda je dobar primer efikasnosti pravosuđa i poruka moćnicima i kriminalcima u lokalnim sredinama. Od ukupnog broja podnetih prijava nadležnim javnim tužilaštvima (446), od uspostavljanja evidencije podnetih prijava javnim tužilaštvima u 2016. godini do kraja 2022. godine, u 51 predmetu doneta je osuđujuća presuda, dok je u 20 predmeta izvršilac sankcionisan nametanjem obaveze propisane Zakonikom o krivičnom postupku u pogledu odloženog krivičnog gonjenja (oportunitet), koje obaveze su ispunjene u celosti. U jednom predmetu prema maloletnom izvršiocu krivičnog dela primenjen je vaspitni nalog, a izrečena obaveza je u potpunosti izvršena.

Da li institucije organizuju odgovarajuće obuke za policiju, tužioce, advokate i sudije u vezi sa zaštitom slobode izražavanja i novinarima? Organizuju li treninge u saradnji sa udruženjima novinara?

Radionice nisu deo redovnih aktivnosti koje planiraju RJT i MUP i ne sprovode se iz sopstvenih resursa i kapaciteta. Obuke se organizuju kao deo međunarodnih projekata, pa su u 2021. i 2022. godini u organizaciji Saveta Evrope za kontakt tačke – pripadnike MUP-a sprovedene četiri radionice i obuke u cilju razumevanja problema sa kojima se susreću novinari, podizanja kapaciteta u vezi sa procedurama i krivičnim delima učinjenim na štetu novinara. Radionice i treninzi uključuju i aktivno učešće novinarskih udruženja u skladu sa Sporazumom o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara.

Zaključci i preporuke

A. Pravo na slobodu medija i slobodu izražavanja je zagarantovano, sloboda izražavanja omogućena je u praksi, međutim gotovo da ne postoji odgovornost, a nepravilnosti i zloupotrebe se ne kažnjavaju. Nastavljene su započete izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima, izrađen je Nacrt zakona o elektronskim komunikacijama, a formirana je i Radna grupa za izradu Zakona o elektronskim medijima. REM ne izvršava svoje funkcije na način koji se smatra nezavisnim i nediskriminatorским, kontinuirano određene subjekte stavlja u povoljniji položaj u odnosu na druge, ponašajući se diskriminatorно. Savet REM-a je u 2022. dodelio dozvole za pružanje usluge televizije sa nacionalnom pokrivenošću televizijama Prva, Pink, Happy i B92, koje su je i do sada imale. Raspodela sredstava medijima je selektivna, nepoštena i delimično transparentna, a najveći deo se i dalje se deli medijima koji su gotovo redovni prekršioci Kodeksa ili predstavljaju podršku vlasti. Potpuna nezavisnost javnih medijskih servisa od državnog budžeta i dalje nije ostvarena, pa su u budžetu Srbije za 2022. i 2023. godinu za RTV obezbeđena sredstva za redovno finansiranje. Novinari su bili predmet više tužbi za različite oblike povreda ugleda i časti putem SLAPP tužbi. Najveći problemi u postupcima i dalje su način na koji pojedine sudije tretiraju političare i moćnike, ne ulazeći u istinitost navoda iz tekstova. Veliki pritisak stvaraju tužbe, potpomognute presudama protiv novinara koji izveštavaju sa suđenja i na taj način pojačavaju elemente autocenzure. Medije karakteriše i neravnopravan položaj predstavnika vlasti i opozicije u medijima sa nacionalnom pokrivenošću nakon izbora 2022. godine, a pristrasnost u izveštavanju televizija je uočljiva. Političke stranke i kandidati nemaju fer i jednak pristup tokom predizbornih kampanja. Izborni proces u Srbiji obeležili su nejednaki uslovi za učesnike izbora, koji su posledica favorizovanja predstavnika vlasti od većine medija. Položaj novinarskih izvora ugrožen je odredbama iz dva za sada povučena nacrta zakona o unutrašnjim poslovima, čime bi stečena prava bila direktno ugrožena neosnovanim i neo-

vlašćenim prikupljanjem i obradom biometrijskih podataka. Institucije se smatraju za delimično otvorene, uz trend sve manje transparentnosti u svom radu.

B. Socijalni i ekonomski položaj novinarki i novinara u Srbiji je i dalje veoma nepovoljan. Za razliku od privatnog sektora, naročito na lokalni, plate u javnom medijskom servisu su iznad republičkog proseka. I dalje se beleži loš položaj novinara i medijskih radnika koji rade po ugovorima van radnog odnosa. Radio televizija Srbije je krajem 2022. godine prvi put usvojila Etički kodeks. Izražen je politički pritisak na urednike, a samim tim i na novinare, te se smatra jednim od razloga vidljivog izostanka važnih tema za javnost, autocenzure i meke cenzure. Istraživački portali su posebno na meti kampanja blaćenja, organizovanih pritisaka i uvreda na internetu. Sloboda kod odabira tema na kojima će novinari raditi zavisi od medija u kojem su novinari angažovani, odnosno organizacije i uređivačke politike koja se sprovodi u tom mediju. Od svih oblika cenzura koje su prisutne u medijima, autocenzura je najizraženija i vezuje se za probleme ekonomske i finansijske prirode. Položaj novinarki u ekonomskoj sferi je dosta neizvesniji u odnosu na položaj novinara i praćen je brojnim pritiscima i napadima sa mizogenim elementima. Novinarke su često predmet rodno zasnovanih pritisaka. Takvi pritisci su brojni i posledica su specifičnog društvenog konteksta i odnosa prema ženama. Istraživačke novinarke imaju male plate, nesiguran radni status i izložene su ogromnom iscrpljivanju.

C. U 2022. godini u bazi napada na novinare Safejournalists mreže (Safejournalists.net), u Srbiji je registrovano ukupno 54 incidentna događaja koji su zabeleženi kao slučajevi napada na novinare i medijske uposlenike. Prethodnu godinu obeležio je pad broja pretnji, zastrašivanja i uznemiravanja novinara. Zabeleženo je 8 slučajeva različitih oblika verbalnih pretnji i uznemiravanja, najčešće izrečenih putem interneta, odnosno društvenih mreža, ali najteži oblici učinjeni su fizičkim putem. Broj ozbiljnih verbalnih pretnji je u odnosu na prethodnu godinu u padu, pa su ubeležena 23 takva slučaja. Međutim, iako su u padu, karakterišu ih veoma ozbiljne pojedinačne pretnje. Broj fizičkih napada je u 2022. godini nešto viši u odnosu na prethodnu godinu i zabeleženo je 10 slučajeva. Fizički napadi vezuju se za izveštavanje novinara sa različitih protesta i drugih događaja u kojima su se učesnici nasilno ponašali. Broj napada i pretnji medijskim kućama je identičan kao i u 2021. godini. Zabeleženo je 13 takvih incidenata, najviše prema ekipama Nova S i TV N1. Specifična situacija usled rata u Ukrajini dovela je do naglog porasta broja pretnji postavljanjem bombi. U Srbiji je u primeni više protokola i dokumenata koji daju smernice o radu sa novinarima koji su napadnuti, pa su u skladu sa tim razvijeni mehanizmi za praćenje i izveštavanje o incidentima na štetu novinara. Predstavnici vlasti se oglašavaju samo u pojedinim slučajevima, i to kada su u pitanju teš-

ki fizički napadi, a i dalje često i sami iniciraju oštre napade. Selektivna i periodična reakcija, izostanak oštrih osuda na ozbiljne pritiske, targetiranja i optužbe prema novinarima govore o dvostrukim aršinima kada su u pitanju prepoznavanje i osude napada. Republičko javno tužilaštvo i MUP obezbeđuju dobre resurse za rešavanje problema bezbednosti novinara. Istrage prijavljenih incidentnih događaja na štetu novinara pokreću se brzo i hitno, naročito kod Posebnog tužilaštva za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, međutim u javnim tužilaštvima istrage se, u zavisnosti od slučaja, u narednim fazama značajno usporavaju. Kod postupanja tužilaca često se stvara utisak selektivnosti i neefikasnosti u pojedinim predmetima, koji otkrivaju brojne probleme kod razumevanja krivičnih dela prema novinarima i određene političke pritiske koje trpe. Iako je broj rešenih slučajeva uvećan, najveći broj slučajeva ne dospeva do sudova. Sudska praksa u svom postupanju po podnetim optužnicama i donošenju odluka i dalje pokazuje različite rezultate.

Opšti zaključak: Pravo na slobodu medija i slobodu izražavanja su zagantovani. Sloboda izražavanja je omogućena u praksi, međutim gotovo da ne postoji odgovornost, a nepravilnosti i zloupotrebe se ne kažnjavaju. REM ne izvršava svoje funkcije na način koji se smatra nezavisnim i nediskriminatorским. Raspodela sredstava medijima je selektivna, nepoštena i delimično transparentna, a najviše novca ide redovnim prekršiocima Kodeksa novinara. Socijalni i ekonomski položaj novinarki i novinara u Srbiji je veoma nepovoljan, sa izraženim političkim pritiskom na urednike i novinare koji uzrokuje izostanak važnih tema za javnost i autocenzuru. Novinarke su često predmet rodno zasnovanih pritisaka. Takvi pritisci uz povremene ozbiljnije napade postaju sve brojniji. Prethodnu godinu obeležio je pad broja pretnji, zastrašivanja i uznemiravanja novinara. Iako je izrečen manji broj u odnosu na prethodnu godinu, upućene pretnje su veoma opasne i u pojedinim slučajevima iziskuju ozbiljnu zaštitu i reakciju policije. Predstavnici vlasti se oglašavaju samo u pojedinim slučajevima, i to kada su u pitanju teški fizički napadi, a veoma često su i sami začetnici targetiranja koja mogu uzrokovati ozbiljne napade. Istrage prijavljenih pretnji na štetu novinara pokreću se brzo i hitno, međutim u zavisnosti od slučaja, u narednim fazama se značajno usporavaju. Stvara se utisak selektivnosti i neefikasnosti u pojedinim predmetima, a razlozi se traže u nerazumevanju položaja novinara, izostanku senzibiliteta i političkim pritiscima pod kojima se tužiocima nalaze. Sudije takođe ne razumeju težinu novinarskog posla, pa iako se procesuiraju veliki broj postupaka, broj osuda je i dalje veoma mali i nema odvratajući efekat na napadače. Preovladava utisak nekažnjivosti napada na novinare.

Unapređenje legislative:

Dimenzija A

- izmene i dopune relevantnih zakona u vezi sa medijskim slobodama moraju biti na liniji stečenih i osiguranih prava iz zakona u primeni i Medijske strategije. Izmene ZJIM i ZEM moraju se striktno držati predviđenog u strategiji, a stečena prava se ne smeju umanjiti niti ukidati;
- Zakon o elektronskim medijima treba uskladiti sa Evropskom audio-vizuelnom direktivom (AVMS);
- neophodne su izmene i unapređivanje Zakona o javnim medijskim servisima;
- rad Regulatornog tela za elektronske medije treba unaprediti, izborom nezavisnih i objektivnih stručnjaka, kao i obezbediti stabilnost i nezavisnost u radu ovog tela:
 - izmeniti ovlašćene predlagače za izbor članova REM-a kako bi se obezbedila njihova veća nezavisnost i veća stabilnost REM-a kroz osiguravanje njegove finansijske nezavisnosti, i to uvećanjem prihoda sredstvima ostvarenim kažnjavanjem medijskih emitera, smanjenjem političkog uticaja i pritiska od strane vlasti, više transparentnosti prilikom utvrđivanja finansijskog plana;
 - obezbediti REM-u mogućnost direktnog izricanja novčanih sankcija emiterima prilikom utvrđivanja kršenja zakonskih i podzakonskih akata;
 - utvrditi adekvatnu odgovornost članova Saveta REM-a i odgovornih lica u stručnim službama u odnosu na utvrđene propuste da primene propise;
 - zakonski jasno regulisati i osigurati stalnu obavezu REM-a da vrši monitoring medija u vreme kampanja, pa u tom smislu precizirati i utvrditi objektivne kriterijume za vršenje monitoringa, osigurati javno objavljivanje nalaza i kontinuirano izveštavanje javnosti, kao i odgovornost za iznete podatke i rezultate;
 - REM mora da vrši obavezan nadzor umesto Privremenog tela za monitoring medija. Uvođenje posebnih tela za nadzor medija mora se učiniti u skladu sa medijskim propisima i datim nadležnostima;
 - izmeniti predloženi Nacrt pravilnika o načinu izvršavanja obaveza javnih servisa tokom predizborne kampanje i urediti ga tako da obuhvata sve pružaocima medijskih usluga, a ne samo javne medijske servise;
 - REM mora da pruži veći nivo transparentnosti u radu, odgovornost kod preduzetih radnji ili propusta da se preduzmu iste radnje iz nadležnosti, kao i bolju komunikaciju sa građanima i javnošću;
- izmeniti zakonske i podzakonske propise u svrhu unapređenja procesa projektnog sufinansiranja medijskih sadržaja od javnog interesa, i to tako što će se:
 - predvideti obaveza raspisivanja konkursa za sufinansiranje medijskih sadržaja i odgovornost i sankcije za odgovorna lica u slučajevima neraspisivanja;
 - obezbediti nezavisnost sufinansiranja od političkog uticaja predviđanjem obaveze za sprovodioca da se konkursi raspisuju početkom godine;
 - uvesti obavezne analize potreba za medijskim sadržajem sa ciljem utvrđivanja javnog interesa za svaku posebnu lokalnu samoupravu;
 - odrediti jasne kriterijume za izbor članova stručnih komisija i odgovornost kod zloupotreba, uz propisivanje sankcija zbog nezakonitog postupanja;
 - obavezati stručne komisije da uzimaju u obzir odluke regulatornog tela i Saveta za štampu prilikom odlučivanja o raspodeli sredstava;
 - poboljšati mehanizme kontrole postupaka sufinansiranja i uspostaviti efikasno pravno sredstvo u ovoj oblasti. U smislu ojačavanja pravnih lekova, potrebno je podići svest o efikasnosti inspekcijskih kontrola, posebno upravne inspekcije u smislu sprovođenja propisa, kao i budžetske inspekcije u smislu svrsishodnosti i adekvatne namene projekata;
 - uvesti obaveznu evaluaciju projekata koji su realizovani za sve institucije koje ih realizuju, kao i sprovođenje eksterne finansijske revizije medija koji su dobili sredstva iznad određenog iznosa;
 - obezbediti bolju i efikasniju kontrolu sprovedenih konkursa, realizacije dodeljenih tema i ugovora kroz obavezne programe revizije dodele i trošenja sredstava, predvideti i uvesti i povremene planirane revizije svrsishodnosti projekata;
- oglašavanje u medijima treba da postane prioritet rada Vlade Republike Srbije kada je u pitanju kontrola i odgovornost za trošenje sredstava, koja bi trebalo da uključi i implementaciju preuzetih rešenja o oglašavanju iz Medijske strategije kroz postojeće propise, uz posebnu pažnju ka određivanju nadzora nad sprovođenjem ovih odredaba, kao i projektovanje mera sa ciljem regulisanja sukoba interesa;
- uvesti posebna pravila koja uređuju političko oglašavanje kako bi se onemogućila funkcionerska kampanja i potencijalne zloupotrebe od političkih stranaka koje se nalaze na vlasti, osiguravanje transparentnosti političkog oglašavanja i trošenja sredstava od strane političkih stranaka na mrežnim platformama tokom izbornih kampanja;
- u smislu daljeg unapređivanja zakonskih propisa, utvrditi postojanje odgovornosti sredstava javnog obaveštavanja i njihovih veb stranica – portala na

kojima su u formi prikriivenog oglašavanja objavljiva-
ne vesti sa prikazima izjava i ilustracija;

- posebno urediti nadzor nad upotrebom podataka o
ličnosti od strane političkih partija u svrhe izborne
kampanje;
- pristup informacijama dodatno ojačati u cilju obez-
beđivanja podrške novinarima u odnosu na organe
javne vlasti koji ignorišu, ne postupaju po zahtevima,
daju netačne odgovore, i zloupotrebljavaju rokove
za odlaganje odgovora, posebno kod organa javne
vlasti u lokalnim samoupravama;
- osigurati zaštitu novinarskim izvorima i umanjiti efekte
biometrijskog prikupljanja i obrade podataka, kao
i odgovornost lica koja to čine. Posebno ojačati od-
govornost i sankcionisanje lica koja zloupotrebljavaju
i čine štetu izvorima i novinarima.

Dimenzija B

- Izvršiti izmene zakonskih i podzakonskih propisa ka-
ko bi se obezbedila veća nezavisnost javnih medij-
skih servisa (JMS): veća finansijska nezavisnost jav-
nih medijskih servisa, transparentnost, komunikacija
i odgovornost prema javnosti, veća nezavisnost čla-
nova Upravnog odbora, precizno definisati ulogu i
ovlašćenja Programskog saveta sa ciljem obezbeđi-
vanja višeg nivoa nezavisnosti u odnosu na upravni
odbor i spoljne pritiske;
- strateški predvideti i raditi na razvoju posebnih si-
stema anti-SLAPP propisa kojima bi se zaštitili novi-
nari i mediji od zlonamernih tužbi i utvrdila odgovor-
nost posebno predstavnika vlasti koji te tužbe zlou-
potrebljavaju;
- uskladiti sudsku praksu u postupcima protiv novina-
ra za naknadu štete u vezi sa objavljivanjem infor-
macija sa praksom Evropskog suda za ljudska pra-
va;
- obezbediti bolji radnopravni status novinara i drugih
medijskih profesionalaca:
 - potpisivanjem granskog kolektivnog ugovora u
cilju obezbeđivanja boljih uslova rada, podrške
sindikalnoj organizaciji, efikasnije inspekcije ka-
ko bi se smanjio rad na crno;
 - uspostaviti mere i procedure za poboljšanje po-
ložaja novinarki, urednica, žena zaposlenih u
medijima i stvaranje boljih uslova za njihovu ve-
ću zastupljenost na rukovodećim funkcijama;
 - obezbediti veću nezavisnost novinara i redakcije
u odnosu na vlasnike medija i menadžment
potpisivanjem posebnih akata koji bi tu nezavi-
snost omogućili ili predvideti potpisivanje anek-
sa ugovora o radu koji definiše profesionalna
prava i obaveze novinara i urednika.

Dimenzija C

- Osigurati veću bezbednost novinara i drugih medij-
skih profesionalaca:
 - od izuzetne važnosti je da se u najkraćem roku
rasvetle i reše svi slučajevi napada na novinare i
ugrožavanja njihove bezbednosti;
 - jasno i precizno urediti delokrug rada svih rad-
nih grupa na temu bezbednosti novinara, uskla-
diti njihov rad i podići nivo saradnje;
 - osigurati na delu i bez izuzetaka hitno i brzo po-
stupanje u svim slučajevima napada i pretnji koji
imaju elemente krivičnih i prekršajnih dela;
 - strategije komunikacije javnih tužilaštava i
MUP-a moraju da se podignu na znatno viši ni-
vo. Otvorenost širokog tipa javnih tužilaštava i
MUP-a u pogledu javnosti postupanja, u meri u
kojoj se ne ugrožava tužilačka istraga i postupa-
nje uz podršku javnim tužiocima i njihovim zame-
nicima da izlaze u javnost i komuniciraju u sluča-
jevima koje vode, ali u meri u kojoj se štiti sam
postupak, istraga i tužilačka funkcija;
 - obezbediti jasne, nedvosmislene i neselektiv-
ne osude svakog nasilja nad novinarima od stra-
ne visokih javnih funkcionera kako bi se prenela
poruka nedopuštenog ponašanja;
 - održati kontinuitet stalnih obuka namenjenih pri-
padnicima policije i tužiocima u okviru javnih tu-
žilaštava sa ciljem poboljšavanja reakcije pripad-
nika MUP-a i tužilaca u okviru svojih nadležnosti;
 - obezbediti jasnu i neselektivnu internu odgovor-
nost kod organa nadležnih za gonjenje počinitel-
ca krivičnih dela na štetu novinara;
 - ključna je promena krivično-pravne prakse u
shvatanju pojedinih krivičnih dela kojima se štiti
novinari, poput ugrožavanja sigurnosti iz čla-
na 138 stav 3 iz Krivičnog zakonika ili preciznijeg
tumačenja posebnog dela ugrožavanja sigurno-
sti iz člana 138a, uz uvođenje dela koja štite no-
vinare kao branitelje ljudskih prava;
 - uvođenje novih oblika krivičnih dela na štetu no-
vinara i pojačana zaštita kod već postojećih kri-
vičnih dela;
 - uključivanje sudija u probleme bezbednosti no-
vinara i posledice koje nastaju napadima i pret-
njama, sa fokusom na bića krivičnih dela na šte-
tu novinara;
 - osigurati stečene nivoe i dodatno unaprediti za-
štitu novinarskim izvorima u odnosu na potenci-
jalne pogubne uticaje drugih propisa koji mogu
da uruše njihov položaj (poput Nacrta zakona o
unutrašnjim poslovima).

